

OBZORJA

LETO 1938

ŠTEV. 10

REVIJA ZA LEPOSLOVJE UMETNOST IN PUBLICISTIKO

VSEBINA

Anton Novačan: PISMO Z DOMA — Cvetko Zagorski: POLETNE NOČI — Jože Kerenčič: ZGODBA O TRJUKU — Anton Novačan: EGIPTOVSKA SLOVENKA — Frida Kovačeva: ČRTICA IZ PREKMURJA — France Vodnik: MISKO KRANJEC — Dr. Dragotin Cvetko: NOVA EVROPA? — I. Bratko: GIBANJE CEN IN NAŠE KMETIJSTVO — Jože Kerenčič: ZEMLJSKI ODNOSI V JERUZALEMSKIH GORICAH — OCENE

Revija „OBZORJA“

izide dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100—, za pol leta din 50—, za vsak mesec din 9—, za dijake za vse leto din 84—, za pol leta din 42—, za vsak mesec din 7—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Dopisi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba. Urejata jo prof. dr. Vladimir Kralj in prof. dr. Ivan Dornik, oba v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Pošiljamo deseto številko revije. Prilagamo naročilnico in položnico.

Prosimo vse one, ki smo jim revijo poslali, da poravnajo naročnino, ker more revija samo na solidni gospodarski osnovi vršiti kulturno delo, ki si ga je zastavila. — Prihodnja številka izide koncem novembra.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravnava naročnino, bodisi celotno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, naj jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter sporočijo naslove novih reflektantov nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte nove naročnike! Poslužite se priložene položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Krog naših sotrudnikov z velikim leposlovnim in publicističnim slovesom se širi ter je pričakovati, da se bodo „Obzorja“ v kratkem času razvila v eno naših najbolj uglednih revij.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800—, pol strani din 400—, četrt strani din 200—. Mali oglasi: beseda din 1—, najmanjši znesek din 20—.

Pismo z doma

Iz cikla „Večeri ob Nilu“, Kairo 1933.

Naš Micek piše: Zdaj že pada sneg!
Bele so Prekorje in bela Škofjavas.
Kot platno bel je ves šmarješki breg,
Trnovlje v blatu in po jutrih mraz.

Kmetje nekako životarijo,
otepajo pa komaj se beračev,
ne veš, kaj je brez doma postopačev
in Dalmatincev, ki krošnjarijo.

Povsod je siromaštvo, vse stoji.
Fabrike delajo le trikrat v tednu.
Ondan umrl je na nekem skednju
neznan popotnik — kar brez spovedi.

Jaz nosim v mesto, kakor zmerom, mleko —
a zdaj, ko nam bo sivka vstopila,
ne vem, iz česa bom kaj skupila
za davek, obuvalo, za obleko.

A kočarji in kmetje, mi smo še
na dobrem, ker imamo jesti.
Ubog pa je delavec, če kolo ne gre,
in tak popotnik, ki umre na cesti.

Veš, ondan, ko zasuknem v veži ključ,
še s sestro posedim pri topli peči
in ko odmolve in ko je treba leči,
upihnem že privite lučke luč —

tedaj udari v okno kakor beli dim
in vidim moškega z velikim mečem —
bil je kot Krištof — tak orjak, ti rečem —
in križ se vlekel je po tleh za njim...

Kaj bo, kaj bo? To vprašanje se sliši,
kot da od stare gremo k novi veri!
Kako so pusti zimski nam večeri!
Kako je tam? Ti redko pišeš. Piši! —

Naš Micek temu pismu še dostavlja
svoj običajni verski opomin,
naj hodim v cerkev — in pozdravlja
me s hribov naših in dolin.

Cvetko Zagorski

Poletne noči

Veter rolete meče ob okno vso noč
in kakor da me kliče silna, tajna moč
ob vsaki uri ves nemiren vstajam
in sredi noči skozi okno se sklanjam.

Na nebu svetli roji zvezd trepetajo,
posmehljiva luna preko črnine lagodno drvi,
v sapi obcestni kostanji skozi mrak šepetajo
po ulici, ki kakor v pravljici tiho spi.

V meni pa vso noč svetovi gorijo,
za premoč se v meni bogovi borijo,
da ves nemiren spet vstajam in legam,
knjige odlagam, spet po njih segam —
spanec zaman teži mi vroče oči,
mojim neodločenim bitkam ne konca ne kraja ni.

Zgodba o Trjuku.

Tiste dni po njegovem žalostnem koncu so po vasi skoro povsod govorili samo o Trjuku. Sčasoma so pozabili, zdaj se redko kdo spomni nanj. Grabenskega mlinarja pa še vedno bega misel, kako se je fant končal. Z raztoženim glasom se razgovori o Trjuku. Mlin ga spominja nanj, Trjukova njiva ob Dravi, trstje in vrbje, polja in za njimi raztegnjena vas sredi sadovnjakov. Tam se beli sleme Trjukovega doma...

Pogosto je zahajal k mlinu. Zamujal se je, hodil je po mlinu, z zamišljenimi očmi je brodil okoli sebe, prisluškoval ropotu in stresanju na valovih, se naslanjal ob linici nad vodo, zaziral se je v valovje, oči so mu begale po široko razliti Dravi, ki se je valila sem od Trate, se globoko zajedala v polja in ginila med trstjem in vrbjem. Trjukove oči so žarele, v njih je sevalo tako občudovanje.

Včasi se je nabralo pri mlinu mnogo ljudi. Če je bil Trjuk med njimi, je sedel tiho; njegove drobne, zamišljeno mirne oči so počasi plavale po ljudeh. Poslušal je razgovore in molčal. Skoro potuhnul se je. Redko se je sam vpletel v razgovor. Če ga je kdo podražil, se je v zadregi nasmehnil, ozrl se je po sebi, potem je počasi spregovoril kako besedo in zopet utihnil. Navadno so z njim govorili o njegovi bolezni. Vedeli so, kako je. Noge so ga bolele, sklepi so mu zatekali. Tožil ni. Upal je in pripovedoval, da je boljši. Kmalu bo popolnoma zdrav. „Potem se boš ženil,“ so se šalili z njim. Vprašujoče je dvigal oči, jih znova povešal, zamišljeno je zamahnil z roko in s komaj opaznim nasmehkom okoli ust je rekel: „Tedaj, ko ozdravim“.

Včasih se ni mogel opreti na noge. Tedne ga ni bilo od doma. Tedaj je prišla kdaj sestra k mlinu. „Kje pa imaš Frančka?“ je spraševal mlinar. Pripovedovala je, da je doma. Poležava in lenari. Igračka se, ko je toliko dela.

Po takih dneh, ko se je zopet prikazal med ljudi, je po vasi razkazoval lepe, iz lesa izrezljane okvire za kipce in podobe. Trudil se je, da bi hodil čim bolj lahkotno. „Ali je zdaj bolje?“ so ga spraševali. „Je!“ je prikimal in kazal na bose noge z zavilhanima hlačnicama tik pod kolena. „Zdaj je splahnelo. V mokro ne smem, pa bo bolje. Kmalu bom čisto zdrav. Glavno je, da ne dobim kostne jetike od tega prehlada.“ Z redko živahnostjo je govoril o tisti povodnji, ko se je razhladil. Takrat so imeli na njivi ob vodi pokošeno deteljo. Skupčali so jo, odpeljati niso utegnili. Voda je prestopila bregove, preplavila je polje, razjedala je njive, lomila koruzje, splavljala krompir. Trjuk je več ur brodil po vodi, z vilami se je poganjal za kupi detelje. Otel ni ničesar. Nalezal si je bolezen. Tisto jesen, ko je odtrgalo cele kose njiv in tratski mlin, ki ga je nekje razbilo.

Okoli tiste njive, ki jo je voda bolj in bolj žrla, je Trjuk poleti često hodil, posebej ob nedeljah popoldne. Tudi drugi ljudje so hodili tam okoli in

žalostni zrl na razdejanje Drave. Trjuk je posedal ob vodi, zamišljen je zrl v nasprotni breg, zarastel s trstjem in z vrbjem, ali pa v valovje, ki se je pretakalo mimo njega. Ure dolgo je bos, s podvihanimi hlačami, v srajci, s ponošenim klobukom na glavi, neobritih lic nepremično presedel, pljuval v vodo ali pa v roke in si s slino božal noge. Ako je kdo prišel mimo, se je ozrl, spregovoril kako besedo, pa se zopet ves pogreznil vase. Pod večer se je zamišljeno vračal proti domu, včasih pa je zavil proti mlinu, kjer so posedali ljudje in kjer je kopica otročadi hotela s kričanjem prevpiti šumenje valov. Pri mlinu je navadno sedel mlinar s pipo v ustih. Trjuk se je ustavil, prikimal v pozdrav, pogled mu je splaval po obrazih. Navzočih kdo mu je voščil prvo besedo. „Tako sam, Franček!“ Na to navadno ni odgovoril. Nasmehnil se je, dvignil ramena, jih znova povесil in prisedel. Začeli so ga spraševati o boleznih. „Dober sem,“ je zatrjeval. „Vroč naj bo in lepa jesen, pa bodo noge popolnoma zdrave. Zdaj gležnji ne zatekajo.“

„Potem bomo pozimi plesali,“ se je kdo pošalil. „Kaj pravi Jula?“

Trjuka je ob takih besedah vznemirilo. Lice se mu je zamišljeno skrčilo, v očeh se je utrnil poseben lesk, očitaje je pogledal, nič ni odvrnil, ali pa je z neko posebno odločnostjo v glasu napol groze rekel: „Le norčujte se! Počakajte, videli boste, ko ozdravim.“ Skušali so ga tolažiti, naj se ne jezi, da nihče z njim hudo ne misli. Potem so govorili o drugih rečeh. Pomenka se Trjuk ni udeleževal. Tiho je sedel in poslušal, prav tako molče se je vračal domov.

Nekoč pozimi, tik pred Božičem, ko je polja pokrival visok sneg, se je kesno zvečer prikazal v mlinu. Nabralo se je mnogo zrnja, mlinar je mlet tudi ponoči. Trjuk je zrinil velik žakelj v kot, sesedel se je nanj, zahropel je v premrzle roke, ves stisnjen v pokrpani sukni.

„Dolgo te ni bilo na spregled,“ je zakričal mlinar, da bi prevpil ropot in tresenje. „Kaj je novega, Franček?“ — „Nič!“ Trjukove oči so sevale izpod klobuka. Nekaj hipov je tako posedel, potem se je naglo preganil, skremžil se je, stisnil pesti, kakor da se hoče na koga vreči, in kriknil: „Preklete babe!“ Takega mlinar še ni videl. Opotekel se je po mlinu, nato se je sesedel na mlinarjevo ležišče, se krčil in zvijal pesti.

„Ne dado mi miru,“ je bruhnilo iz njega. „Krave imamo, sani. Lahko bi kateri pripeljal, pa mene pode v tako vreme. Preklete babe!“

Mlinar je začudeno ostrmel. Plašno se je odmaknil. „Franček!“

Iz Trjuka je neudržano bruhalo. Razkričal se je, kakor je Treza, sestra, ves dan silila vanj. Nikoli nima miru pred njo. Noben dan ne mine brez očitkov zavoljo boleznih. Da zanj ne bo delala! Rešila bi se ga rada, kakor se je Janeza, starejšega brata, da bi ostala sama doma. Mati ji daje potuho, oče pa molči k vsemu. Nihče se ne potegne zanj, nihče ga ne mara. Do konca ga hočejo uničiti, nikoli ne bo ozdravel, ne more ozdraveti v tem peklu...

Vrelo je iz njega in mlinar je videl, kako so se v brezmočju se zvi-
jajočemu in s pestmi krilečemu orosile oči in kako so zaorale po tistem
neobritem, strastno popačenem obrazu solze.

Tisto noč se je v mlinu razjokal kakor otrok. Pozno v noč je odhajal
nekam pomirjen. Mlinar ga je spremil v sneg, potem je kričal za njim in
ga bodril, pa besed Trjuk menda ni slišal, ali pa se je vse razgubilo v
ropotu mlina in v šumenju valov.

Po dveh dneh je prišel po moko. Nekaj ljudi je posedalo v mlinu. Mimo
njih se je mlinar pomenljivo in sprašajoče zaziral v Trjuka, ki pa je odkimal
pogled, se skušal smehljati, stopical po mlinu; potem je pohitel po stopnicah
mimo linice za mlinarjem. Ozrl se je še po ljudeh, nato se je nagnil k
mlinarju in zamolklo zakričal v uho: „Vanč, nikomur ne pravite o tistem.“
Mlinar je razumel in odkimal. „Ne bom,“ je zakričal, „brez skrbi bodi,
Franček!“ Spogledala sta se, potem se je Trjuk neodločno oziral, kakor
da hoče še nekaj povedati, pa se je samo nasmehnil, se naglo vrnil po
stopnicah, pograbil svoj žakelj z moko, zakričal „Srečno!“ in naglo odšel.

Ko se je izlilo prvo deževje, je nastala lepa pomlad. Trjuku je zelo
prijala. Razgibalo ga je, poln upov je razlagal, kar je v sebi trdno verjel.
Ako bo suho poletje in tudi jesen, bo zdrav kakor riba. Tudi poletje je
bilo lepo. Tedaj so po vasi pozno v noč sikale mlatilnice, ponekod po
skednjih so odmevale pesmi. Tiste dni je prišel Trjuk orat na njivo ob vodi.
Prašil je in pokal z bičem, da je donelo in odmevalo v poljih, v vrbju
in trstju. Mlinar ga je od daleč videl, kako je bil glasen, razigran in
veder. Ob vodi je stalno za hip obstal, zagledal se je čez reko, zamahnil
in počil enkrat, dvakrat, večkrat.

Nekaj dni za tem pa je udarilo med ljudi. Od ust do ust se je po
vasi razlezlo, da je ponoči skoro do smrti oklal Trjuk lovskega paznika
Zadravca. Srečala sta se na njivah za vasjo, proti šumam, kjer je Trjuk
lazil za zajci. Kaj sta imela potem med seboj, nihče prav ni vedel. Do krvi
pobil se je paznik privlekel domov. Poklicali so žandarje. Vse jutro so begali
po vasi, spraševali so, iskali, Trjuka ni bilo nikjer.

Tisto noč se je zglasil pri grabenskem mlinu.

Ko je v mraku ostal mlinar sam, je sedel na klopi pred mlinom, počival
in kadil. Poklical ga je. Prikazal se je Trjuk. Plašno se je oziral okoli in
vprašal: „Vanč, ali ste sami?“ Mlinar si še ni opomogel iz začudenosti, ko
je Trjuk prisedel, se mu zagledal v obraz in burno vprašal: „Ali so me
tu iskali žandarji?“ Mlinar je odkimal. Trjukove oči so žarele skozi mrak.
Razburjeno, strastno se je stegnil in govoril:

„Vanč, povejte, ali sem ga ubil, ali ga nisem? Ne morem vzdržati.
Vse je tako čudno. Pobil sem ga, pa ga potem nisem našel. Ves dan poslušam,
ali mu bo zvonilo, pa zvonov ni čuti. Ali je živ, ali je mrtev?“

„Živi, živi!“ je vzkliknil mlinar.

Trjuku se je izvil globok vzdih. Nekaj hipov je molčal, glavo je zaslonil v dlani in se zamislil. Hipoma pa se je vzravnal, skrčil pesti, togotno zastokal: „Zakaj ga nisem ubil! Mir bi imel pred njim in pred vsemi. Nikoli mu nisem storil zlega, nikoli prej nisem lovil. Vsi po vasi ponoči streljajo. Nobenega ni zalotil. Mene je. Poznal me je, pištolo sem mu dal, pa mu ni bilo dovolj. Ni mi dal miru. Suval me je v prsa, v hrbet. Lepo sem ga prosil. Pomagalo ni.“ Za hip je Trjuk umolknil, potem se je zamolklo razgovoril, se nemirno pregibal, krilil z rokami, pa bil znova ves vase zagreznjen. „Tedaj se je v meni nekaj pretrgalo. Vsega me je prevzelo, sam ne vem kaj. Zagnal sem se vanj, zrušil sem ga, potem sem po njem bil, bil. Bogve, kje sem dobil to moč. Ko sem se zavedel, kaj delam, je ležal pred menoj. V temi nisem prav videl. Čutil sem, da je negiben, da se ne brani. Obšla me je groza. Zganil sem ga, klical. Odzval se ni. Mrtev je, me je spreletelo. Nihče ne bo vedel, da sem ga jaz pobil, mi je šinilo v glavo. Iskal sem pištolo. Dolgo je nisem mogel najti. Potem sem ga pustil, kakor je ležal in zbežal domov.“

Trjuk je utihnil. Zamišljeno se je zastrmel v noč. Tudi mlinar je molčal. Čez čas je čutil, kako sega Trjukova roka za njegovo in se je krčevito oklepa. „Vanč! Imate kaj jesti?“ je bruhnilo iz Trjuka. Prelivalo se je v hliptanje. „Lačen sem, ves dan nisem ničesar zaužil.“

„Kruha imam.“

„Dajte!“ je šepnil Trjuk. Mlinar je naglo vstal in odšel v mlin. Ko se je vrnil, je našel Trjuka sključnega. Glavo je stiskal med dlani in vzdihoval.

„Franček, pomiri se,“ je mehko spregovoril mlinar. „Vse bo še dobro. Resnico moraš povedati. Nikogar se ne boj. — Na kruha!“

„Ne in ne! Ne dobe me! Ne bodo me preteпали! Vse me še boli, prsa, hrbet, noge. Vi me še ne poznate, nihče me ne pozna,“ je strastno govoril, oči so mu sevale skozi temo. Potem se je ves predal kruhu, slastno je grizel in požiral. Tiho sta obsedela. Tišino je motil mlin za hrbti, ki se je potresal v enakomernih sunkih, in voda, ki se je šumeče prelivala.

„Kako lačen sem bil,“ se je čez čas oglasil Trjuk. „Kako me pečejo noge! Vsega so me opikali komarji tam med trstjem. Ves dan razmišljam, kako čudno je vse to. — Tako se mi je zdelo ponoči, da nekaj ni prav. Zaspati nisem mogel. Dušilo me je, klicalo, sam ne vem, kaj. Ni mi dalo miru. Zlezal sem s parne in se vrnil na njive. Gnalo me je proti šumam. Mesec je svetil. Zgrešiti nisem mogel, v temi in slep bi prišel tja, kjer sva se zgrabila. Hodim in prisluškujem. Koruzje je šelestelo, v šumah je čudno šumelo. Tam pa ga nisem našel. Hodim okoli, iščem, rahlo kličem. Nič! Ali sem zgrešil? Ali ga več ni? Vroč srh me je spreletel. Ali so ga našli, ali je oživel? Hodim, tipam, ves moker sem že bil od rose. Ni ga! Gnalo me je proti njegovemu domu. Morda ga dohitim, sem pomislil. Kaj

bi potem storil, sam ne vem. V njegovi hiši so svetili. V meni je silno razbijalo, vlekel sem se za plot in se priplazil bliže. Ljudje so hodili sem ter tja, govorili so, besed nisem razložil. Nekdo je jokal, nekdo je klel. Videl sem orožnike. V mesečini je zabliskal bajonet. Dva sta bila, obstala sta na dvorišču, potem sta se napotila na cesto in gori po vasi. Trdi koraki so odmevali. Psi so lajali, tudi naš Pazek se je zglasil. Vedno bolj je zavijal in se zaganjal. Vedel sem, da gredo orožniki k nam, po mene. Nisem jih čakal.“

Trjukov glas je otožno zamrl. Glava mu je zlezla v dlani in se dolgo ni oglasil.

„Ali spiš?“ se je oglasil mlinar.

„Ne!“ je suho odvrnil. „Razmišljam, kaj naj storim. Če me dobe, me bodo pretepali. In kako bo doma? Sam pekel bo, ne bo vzdržati. Nikomur nisem storil zlega, tudi pazniku ne. Pa me je tako neusmiljeno suval. Le zavoljo česa? Zavolja zajca, zavoljo preže. Kolikokrat je kdo ponoči ustrelil. Vsako noč streljajo. Jaz nisem šel. Včeraj pa me je zgrabilo. Nocoj pojdem, mi je nekaj reklo. Pištolo sem popravljal. Potem sem jo nabil. Gnalo me je, šel sem, zalotil me je. Niti streljal nisem. Na vratah sem ležal. Skril se nisem, bežal tudi ne, pištolo sem mu dal, vse sem mu priznal, pa mu ni bilo dovolj. Preklet, preklet!“ je hlipal. Dolgo se ni pomiril. „In zdaj ne vem,“ je zamolklo dodal čez čas, „kaj je bolje: ali to, da je ostal živ, ali pa, da bi ga zaklal. Ne eno, ne drugo. A če že moram trpeti, zakaj ga nisem ubil? Za vse me bodo okrivili, za vse zanke, za vse streljanje. Vse življenje mi doma ne bodo dali miru. Zakaj ga nisem do mrtvega? Da ne bi nikogar več suval, da ne bi več kričal: ‚Crknjenec, kilavec! Hudič!‘“

Vstal je.

„Kam hočeš zdaj?“ je vprašal mlinar.

„Grem. Moram pogledati.“

„Ostani v mlinu, prespi se. Nikomur ne povem,“ ga je rotil. Trjuk pa ni vzdržal.

„Srečno, Vanč! Kruha več nimate?! Še bi jedel, še sem lačen. Ne! Moram iti in pogledati.“

„Najbolje je, da se javiš. Vse po resnici povej. Ne bo hudo, verjemi!“

„Vanč, vi me ne poznate,“ je suho odvrnil, nato je odhitel nemirno in nenadno v temo.

„Čakaj, Franček!“ je kričal za njim mlinar. Zaman. Odgovora ni slišal. „Nihče te ne bo pretepal. Verjemi, Franček, radi te imamo, vsem se smiliš.“ Prisluhnil je, zdelo se mu je, da se je med njivami razlegel rezek smeh...

Naslednjo noč se je znova zglasil pri mlinu. Bil je lačen, opikan in opraskan. Suho, hripavo, razkldano je govoril. Spraševal je, ali so ga iskali, ali je mlinar komu povedal, da je bil sinoči pri njem, kdo je bil pri mlinu, kaj pravijo ljudje, njegovi doma. Vse je hotel vedeti, poln nemira

in neučakanosti. Ves dan se je potepal med njivami, med trstjem in vrbjem, in bilo mu je, da bi umrl. Nekaj mora storiti, je razbolelo tožil. Le kaj? Bil je zbeگان. Noge so ga žgale, s slino jih je božal. Zdaj je šlo vse po vodi, je tožil. Kaj bodo rekli doma? Sami očitki bodo. Zavoljo bolezni in še zavoljo tega. Med ljudi se ne bo upal. Že zdaj ga nihče ni trpel. Vedno so se mu posmehovali. Samo o bolezni so ga spraševali in ga dražili. Kakor da on ni človek.

„Prekleti! Prekleti!“ je bruhalo iz Trjuka. Ni se mogel potolažiti.

„Franček, oni bo kmalu ozdravel. Doktor pravi tako, ljudje so povedali. Nič hudega ti ne more biti,“ ga je pregovarjal mlinar.

„Nič hudega,“ se je rezko nasmehnil Trjuk. „Kaj pa je hudo? Vse in nič. Meni vse.“

Nekje čez polja sta drug za drugim jeknila dva strela. Trjuk je napeto prisluhnil, nemirno se je zganil in se bridko nasmehnil. „Ali slišite, Vanč?“ je burno spregovoril. „Glejte, to je tisto. Včeraj so streljali, nocoj streljajo. Ne bo jih zalotil. Mene pa je. Ko slišim, me zagrabi, da bi storil ne vem kaj. Strašno žal mi je, da ga nisem do smrti pobil. Vse bi pobil, ves svet. Toliko se je v meni nabralo, že dolgo se je nabiralo. Ko bi ga res ubil? Tako pa ne vem, kaj naj storim, in se ne morem odločiti.“

Dolgo sta molče sedela. Trjuk je bil ves skrčen in vase zatopljen. „Julo ste kaj videli?“ se je oglasil čez čas. Mlinar je odkimal. Trjuk se je zamislil. Čez čas je z drhtečim glasom dejal: „Le kaj ona misli? Ve in me preklinja. Zdaj je vsega konec, vsega!“ Zopet se je zamislil. „Morda pa ne,“ je dodal. „Vse bi ji povedal, vse, kar sem doživel in spoznal. Eh!“ Zamahnil je z roko. „Kajne, Vanč, da sem otročji. Take misli, joj. Vsega je, konec,“ je tiho dodal. „Jula, Jula!“

„Kaj boš storil, Franček? Odloči se, tako ne moreš več vzdržati. Prav za prav se nimaš ničesar posebnega bati,“ mu je prigovarjal mlinar.

„Vi tega ne razumete, Vanč! Kaj naj storim? Sam ne vem.“ Globoko je vzdihnil. Potem je vstal, začel hoditi sem ter tja pred mlinom, pa se je znova sesedel, se zamislil, škrtal z zobmi. „Saj to je tisto,“ je bruhalo iz njega. „Ko bi ga bil ubil? Tako pa je ostal živ, miru in obstanka pa ne bom imel. Sam pekel je doma, zdaj bo še huje. In tak sem, kakor da so mi vse kosti polomljene. Joj, moje noge,“ je hlupal.

Mlinar ga je odvedel v mlin, prižgal je leščerbo. V njenem medlem, drhtečem soju so begale Trjukove oči po mlinu. Venomer je nečemu prisluškoval, se vznemirjal, se zleknil po mlinarjevem ležišču, z rokami podložil glavo, oči je upiral v strop, jih zapiral, se zopet vzpenjal, se nemirno oziral in prisluškoval, kakor da razen ropota mlina in šumenja vode še kaj sliši, z begotnimi očmi je drvel po prostoru, se sprašujoče zaziral v mlinarja, ki je zamišljeno sedel na stopnjicah in kadil pipo. Potem se je nekam pomiril in ko je mlinar čez čas pristopil k ležišču, je našel Trjuka spečega. Ležal

je skrčen kakor otrok, nemirno je hropel in ves drhtel. Mlinar je neodločno obstal, zamislil se je, šel k vratom, se zastrmel v noč, potem se je vrnil k ležišču, upihnil leščerbo, se v temi dotipal do vrat, stopil ven. Vrata je priprl in odhittel proti vasi, v svojo koč, po odejo in po moko.

Ko se je vrnil, je bila pozna noč. Mlinska vrata so bila odprta. Prižgal je vžigalico in potem leščerbo. Ko se je v medli svetlobi ozrl, je videl, da je ležišče prazno. Trjuka ni bilo. Klical je, vpil, doklical ga ni. S prestrašenimi, zaskrbljenimi očmi se zastrmel v noč. Potem je čemerno pljunil in zamahnil z roko, zapahnil je vrata, upihnil leščerbo, se zvalil na ležišče. Mislil je na Trjuka, kaj dela in kod hodi in kako se bo odločil.

Zjutraj je prišel stari Hrga k mlinu. Povedal je, da so našli Trjuka mrtvega. Prišli so drugi ljudje in povedali isto. Mnogi, ki so ga videli, so pripovedovali, kako so ga našli na jezcu sredi polja, tam, kjer je napeljan električni vod. Prvi ga je zagledal nori Draž. Prestrašen je pribežal v vas. Smejali so se mu in mu niso verjeli. Odnehal ni in nekateri so šli za njim.

Na jezcu je sedel Trjuk. Okoli nog je imel nasukano žico, ki se je z drugim koncem prevešala čez električni vod. Roki sta krčevito stiskali dolgo palico. Bil je prepaden, rumeno-bled, oči so buljile proti hišam, negibno in mrtvo.

Anton Novačan

Egiptovska Slovenka

Iz cikla „Večeri ob Nilu“, Kairo 1933.

1.

„Egiptovska Slovenka... hm!“ — Ugasne cigareto
rojak moj in začne: „Prekleta!

Jezim se na svoj rod.
Doma in na tujem
se Slovenke sramujem —
povsod!“

„Poglejte jo!“ — Smeh nedopusten
se mu utrga in kot bi za šalo
odgrne sivo pregrinjalo.
Mrlič naproti zazija.
Od mrtve ženske plapola
strahoten krik,
zadušen v smrtni borbi, neizusten —
in stresa, zdi se, še mrličev lik
tako do dna
kakor bolest je šla.

2.

„Gospod konzulat...“ In sluga prosekture
mi pravi, da je tam od Mure,
prišla v Egipt s črvičem v krilu.
Sicer pa, saj ni sama,
zdaj se ji koplje jama
pod palmami, pod palmami ob Nilu.

Otrok umre. Mogočni paša
saj veste, kaj otroka vpraša,
ko pije kavo po kosilu.
Sicer pa, saj ni sama,
zdaj se ji koplje jama
pod palmami, pod palmami ob Nilu.

Ko se poda na take ceste,
kaj bo z dekletom, sami veste...
Živela je po naročilu.
Sicer pa, saj ni sama,
zdaj je odprta jama
pod palmami, pod palmami ob Nilu.

3.

Imel sem rožo,
veliko rožo egiptovsko.
Dal sem ji rožo,
prelepo rožo egiptovsko.

Dal sem ji rožo na usta
in pokril nemo bolest
in molil za dušo ženske
s pregrešnih egiptovskih cest:
— O, zvezda modrosti v neskončnem,
ti moraš sijati nekje —
o, naj te zdaj duša blodna
v poslednjem spoznanju uzre —
in naj se v presnovanju sončnem,
nemara čez tisoče let,
povrne na zemljo svobodna
kot žlahten cvet deklet —
in naj se kot žena in mati
z življenjem odveseli
tam v beli koči na trati
na sredi murske vasi.

Črtica iz Prekmurja

Vas leži med valovitimi griči goriškega Prekmurja. Koče so razmetane, da se dva soseda stežka dokličeta. Tod životarijo ponajveč reveži; ženske so plodne, ilovnata in trda zemlja pa je skopa in ne rodi rada. Izbe so čumnate; slamnate in z mahom obraščene strehe segajo do tal, da so kakor one hišice, po katerih domujejo palčki v pravljičah.

Kadar se pa v maju razcvete sadno drevje, takrat se tu razsiplje čudovita lepota; vsa pokrajina je en sam cvet, usmiljeno sonce pa razsipava svojo zlato luč, da je vse v blesku — hišice, umazana okna, še tiste izmозgane krave na njivah in ljudje sami. Ljudje so tod po navadi dobre volje; za trenutek zasije kmetu med delom zagoreli obraz in žuljeva roka se krepkeje oprime poljskega orodja; po večerih pa pojo fantje in dekleta zategnjeno stare prekmurske pesmi. Pesem se dviguje nad gričevje in se izgublja kakor ptica v daljavah.

Kmetje so tod trdi, skoraj prezaprti vase. Rahle besede ne slišiš od njih, kmetice ne božajo svojih otrok; otroci zrastejo med trdimi besedami in ob trdem kruhu. In vendar je v prsih tega prekmurskega ljudstva toliko ljubezni, kakor je je drugje malo po svetu.

Nedelja je, tiha je in mirna. V zlat križ na cerkvenem stolpu se je oprlo sonce, ena sama pesem barv je vsepovsod. Gozdovi so temnozeleni, travniki posuti s cveticami, v vetru pa tiho valuje žito. Počasi prihajajo ljudje do cerkve, ženske so v širokih in temnih krilih, z rokami oklepajo molitvenike, robce in vejice rožmarina; toda fantje in dekleta so veseli in živahni, ko se srečajo pred cerkvijo.

Danes pa je vas nekam nemirna. Ženske so plahe, prestrašene, dekletom ni za smeh, fantje se nemo ozirajo po cesti.

Korenov Joška je ubil v gostilni soseda Miška. S stolom ga je udaril po glavi, da se je sesedel brez glasu. Potem so prišli orožniki in ga odgnali, danes ga bodo odpeljali v mesto.

Joško je edini sin Korenove Treze. Kako ji mora biti? Saj je bil Joško vedno miren fant. Malo zaostal, malo počasne pameti, malo smešen, toda dober fant, dober delavec in — dober sin. Sedaj pa je — ubijalec.

Fantje so pili v krčmi in ga dražili, krohotali so se mu in se norčevali iz njega, a on se je dobrodušno smehljaj, ostajal miren, končno pa vstal in odšel. In sedaj je — ubijal!

Med ljudmi pred cerkvijo narašča groza! Vasica je drugače tiha, malo-kaj jo razburka, kvečjemu neznaten prepir na sejmu, ki se vedno konča z modro bulo na čelu.

Vse oči se obrnejo v eno smer. Po cesti ženeta orožnika Korenovega

Joška. Veriga okrog njegovih zapestij zarožlja pri vsakem njegovem koraku. Obraz se mu je izpremenil v eni sami noči. Ne posmiha se več, miren je — skoraj ponosen. Ljudje strmijo vanj, kakor da ne morejo verjeti. Za hip se zasmeje — komaj vidno — in vendar tako zaničljivo.

Onstran vasi, na vrhu griča ždi lesena kočka. Od tam pridivja ženska. Ni več mlada, suha je; delo jo je izgaralo, skrbi so jo izmučile. Razpuščeni in kot predivo brezbarvni, lasje ji silijo izpod robca.

Vklenjenemu ubijalcu se ustavi noga pred njo, ustnice mu zatrepečejo, iz ust se mu iztrga krik:

„Mati, zakaj ste me rodili?“ Iz vročičnih oči se utrne solza in spolzi po njegovem obrazu.

Mati je preveč zbegana, da bi mu jo obrisala. Zakriči:

„Joško, kaj si napravil?! Bog v nebesih, zakaj me tepeš?!“

Orožnikom je nerodno; umaknejo se in obstanejo na robu ceste. Eden zahrka.

Sin dvigne sklenjene roke proti materi in stisne pesti.

„Zakaj ste me rodili? Ne bi me smeli roditi! Vsa vas je vedno kazala za mano, nisem mogel drugače. Kar zijajte vame, zdaj imate dovolj! Norčevali ste se iz mene, a jaz sem se smehljaj in trpel. Tudi pri dekletu ste me odžrli! O, trpel sem, trpel! Dovolj sem jih že preslišal zaradi tega, ker nimam očeta. Ne, tega Miškovega očitka nisem mogel več prenesti. Zakaj ste me rodili, zakaj... zakaj?“

Znenada prestane in se obrne izpred matere... Zgubijo se v cestnem prahu, veriga zažvenkeče pri slehernem koraku.

Korenkova Treza obstane ko vkopana. Sključeno telo se ji še huje sključi. Prehudo ji je, da bi jokala, solze ji lijejo same od sebe iz oči. Potlej se zave, da je med ljudmi. Obrne se in se zažene proti kočam; pred vsemi bi se hotela skriti. Samo sinove besede si ponovi od časa do časa: „Zakaj ste me rodili?“

Sredi vrha, kjer je nihče več ne vidi, se sesede, položi glavo na kolena in zašepeče: „Imej usmiljenje, Joško!“

Od „Težakov“ do „Kapitanovih“

Ob jubileju Miška Kranjca.

Miško Kranjec praznuje letos literarni jubilej: preromal je, kakor bi rekel Ivan Cankar, pot od „Težakov“ do „Kapitanovih“, to je od svoje prve knjige pa do desete. Če pomislimo, da je pisatelj star šele trideset let in da je minulo šele osem let, odkar je v knjigi „Sedem mladih slovenskih pisateljev“ (1930) opozoril nase, moramo priznati, da je to v resnici redek pojav. Med mladimi slovenskimi pisatelji je Miško Kranjec edini, ki je doslej izdal toliko število del. Pa tudi sicer je taka plodovitost pri nas nenavadna, saj sta jo pokazala izmed živečih avtorjev edinole Pregelj in Bevk, od starejših pa bi poleg Ivana Cankarja težko imenovali še koga. Kajpada plodovitost sama po sebi še ni merilo pisateljeve umetniške pomembnosti in v resnici se zdi, da je naglica, s katero Kranjec piše, eden izmed vzrokov, da umetniška rast pri njem ni šla vzporedno s številom knjig. Priznati pa vendarle moramo, da zadnja njegova knjiga predstavlja v primeri s prvo viden napredek.

Preden preidem k označbi posameznih del, naj zaradi lažjega pregleda navedem posamezne spise, kakor so izhajali zapovrstjo: 1. „Težaki“ (Tiskovna zadruga, 1932); 2. „Življenje“ (Delavska založba, 1932); 3. „Predmestje“ (Delavska založba, 1933); 4. „Sreča na vasi“ (Založba Hram, 1933); 5. „Pesem ceste“ (Jugoslovanska knjigarna, 1934); 6. „Os življenja“ (Založba Hram, 1935); 7. „Tri novele“ (Slovenska Matica, 1935); 8. „Zalesje se prebuja“ (Založba Hram, 1936); 9. „Prostor na soncu“ (Naša založba, 1937); 10. „Kapitanovi“ (Slovenska Matica, 1938).

Razen tega je Miško Kranjec napisal mnogo novel in črtic, ki pa bi števila njegovih knjig ne pomnožile, če pomislimo, da obe njegovi zbirki novel (Sreča na vasi in Tri novele) obsegata le po tri spise in bi se torej dali povečati in dopolniti še z ostalimi novelami. Vendarle pa tudi ta književni opus ni majhen in po pravici vzbuja naše občudovanje.

Toda Miško Kranjec ni samo eden izmed najplodovitejših naših pisateljev, ampak predstavlja hkrati tudi najmočnejšo pripovedniško moč mlajšega rodu, ki je nastopil po vojni. Prvo, kar je zanj značilno in kar je nedvomno vzrok velikih simpatij, s katerimi je skoraj vsa slovenska kritika doslej sprejemala in spremljala njegova dela, — je avtorjev izrazito pripovedni dar. Večina naših mladih pisateljev namreč ni mogla, preden se ni pojavil Kranjec, premagati v svojih spisih vpliva Cankarjevega subjektivizma in simbolizma, zaradi česar prevladujejo v njih osebne izpovedi in lirika. Nasprotno pa v črticah, novelah in povestih Miška Kranjca prevladuje

stvarnost. Pisatelja mika podoba objektivnega življenja, zemlja in človek na njej. Njegovo pripovedovanje ni več samo videz, kjer bi zgodba tolmačila le osebna doživetja, pisateljeve lastne nazore in misli, ampak prava epika. Avtor nam pripoveduje zgodbe ter nam prikazuje pojave neosebnega, socialnega življenja. Lahko rečemo, da se je Miško Kranjec med mladimi prozaisti prvi in najodločneje uprl oblikovnemu subjektivizmu tako imenovane lirčne proze ter je tako prelomil tradicijo dela našega pripovedništva izza moderne. Njegov nastop je pomenil zlasti v pripovedništvu mlajšega rodu po vojni začetek izrazito epske smeri.

To je eno, kar ga nam je takoj približalo. Razen tega pa je zanj značilna tesna povezanost z njegovo domačo zemljo, kar pa je vobče vidna poteza naših sodobnih pesnikov in pisateljev. Ne samo v pripovedništvu, ampak tudi v pesništvu lahko opazimo v zadnjem času to poudarjanje zemlje in človekovega razmerja do nje (Kocbek, Gradnik). Miško Kranjec je doma iz Velike Polane v Slovenski Krajini. Ta zemlja z ljudmi, ki živijo na njej, tvori snovno ozadje njegovega literarnega ustvarjanja. Pomembno zanj je, da kot pripovednik skoraj nikoli ne prestopi njenih meja, kar kaže neko globoko zakoreninjenost v zemlji. To se razodeva tako v snoveh kakor v slogu, kar seveda daje njegovim spisom lasten čar, vsaj v kolikor je ta poteza v njih pristna in nepopačena. Samo enkrat je zapustil Miško Kranjec domača prekmurska tla, v romanu „Predmestje“, kjer pa le preveč čutimo, da je segel pisatelj v tuj svet, v katerem ni doma ne njegovo srce ne njegovo oko. Tako pisateljevo delo pomeni tudi snovno obogatitev našega pripovedništva, v čigar duhovni svet je z njim vstopil resda doslej najmanj znani, a zato eden najzanimivejših delov slovenske zemlje.

To je tudi vzrok, da razodeva Miško Kranjec v svojih delih tako enotno podobo kakor malokateri slovenski pisatelj. Vsa njegova dela, pa bodisi novele ali povesti, rastejo drugo iz drugega, se prelivajo in dopolnjujejo med seboj in so neredko le nova, včasih celo globlja in popolnejša varienta prejšnjega. Pogosto pa imamo tudi občutek, da se avtor ponavlja in to vpliva negativno. To kaže ne le na skupni izvor, iz katerega vsa ta dela potekajo, marveč razodeva hkrati, da si avtor iz obilice snovi in motivov, ki jih nosi v sebi, šele utira pot k čistemu in jasnemu umetniškemu oblikovanju. Obenem pa je to tudi dokaz, da smemo vse njegovo dosedanje književno ustvarjanje šteti prav za prav šele za pripravo za večja, popolnejša dela. To posebno jasno občutimo, če si ogledamo njegove spise zapovrstjo in jih primerjamo med seboj. Žal se nam tedaj odkrije še več napak, ki nam za zdaj še branijo brez pridržka priznati njegovo delo. Pisateljsko delo in ustvarjanje je dvoje in le tisti, ki se tega zaveda, bo znal razlikovati med literarno obrtjo in umetnostjo, ki ni toliko spretna obnova življenja in njegovih dogodivščin, ampak v prvi vrsti borba za smisel in lepoto življenja. Podoba je, da se pozornost Miška Kranjca obrača zdaj na to, zdaj na ono stran in da se v

njem borita za premoč fabulist in umetnik. Od izida tega boja je v veliki meri odvisna njegova pisateljska bodočnost.

Kratek pregled njegovih del nam bo še točneje pokazal pisateljevo podobo in nam odkril njegove vrline in napake. Zanimali nas bodo motivi in ideje, prav tako pa tudi avtorjev odnos do življenja in njegovo oblikovanje.

Kakor skoraj v vseh novelah, je tudi motiv obeh daljših povesti, s katerima si je Miško Kranjec pred šestimi leti na mah pridobil naklonjenost kritike in bralcev, zajet iz življenja prekmurske vasi in njenih malih kmetov.

„Težaki“ že s svojim naslovom pričajo, da bo avtorja zanimala predvsem socialna podoba življenja in skupna usoda ljudi. In res je povest zanimiva slika iz življenja težakov, to je obdelovalcev grofovske zemlje, ki pa so po agrarni reformi dobili lastno zemljo in se tako rešili težaštva. Toda ta kolektivni poudarek je le bolj navidezen in prehod iz starega v nov socialni red, je dejansko samo okvir, medtem ko je težišče povesti in pravo fabulistično središče v življenjski usodi oskrbnika Karčija, ki ga skuša pisatelj prikazati od dveh strani: v prelomu njegove osebnosti z družbenim kolektivom, iz katerega je izšel in nad katerega se je dvignil, ter v njegovem ljubezenskem sporu, ki je osredotočen v usodnem razmerju do težakinje Nuše. Tako je ta povest prav za prav le razširjena novela, v kateri so razen tega vidni še razni literarni vplivi (Reymont, Hamsun), kar se zlasti čuti v mešanju realističnih in simboličnih elementov.

Povest „Življenje“ je obširnejša in tudi v prirodnem smislu bolj ubrana celota. Dasi je zgrajena iz raznih bolj ali manj samostojnih epizod, je vendarle prepričevalna podoba vasi, kmečke skupnosti, ki jo v tej povesti predstavlja zlasti družina Hozjanov (oče Marko, Iaci, Jula, Ferko, Joško in Barica). Vodilna ideja povesti je: Ljudje se ranjeni vračajo na svoj dom, v sredo težkega, a preprostega življenja, toda iznova odhajajo za kruhom in za hrepenenjem, dokler ne bodo nekoč spoznali, da je samo v zemlji in njeni ljubezni skrivnost življenja od vekomaj do vekomaj. „Zemljo je treba ljubiti, ljubiti blazno, kakor samega sebe,“ pravi pisatelj. Kajti ona je naša rednica.

Dasi je ideja zemlje v „Življenju“ pojmovana še kolikor toliko poetično, je vendarle ta motiv pomemben zato, ker se bo v delih Miška Kranjca vedno znova ponavljal in doživljal razne metamorfoze. Posebno značilni so v tej povesti tudi opisi prirode, ki so resda bolj lirskega značaja, a predstavljajo veliko poetično vrednoto. Tudi motiv hrepenenja in sreče, ki bo prav tako eno izmed osnovnih gibal Kranjčevega pripovedništva in neredko edini smisel njegovih zgodb ter hkrati najgloblja psihološka označba njegovih junakov, je že v obeh prvih knjigah tako močno poudarjen, da ga ne moremo prezreti.

Kakor je bilo že omenjeno, je avtor v „Predmestju“ prvikrat in tako rekoč edinokrat krenil v svet, ki leži izven mejá njegove ožje domovine.

To si prav lahko razložimo iz vplivov tistih sodobnih literarnih gesel, ki so razglašala programatična in tendenčna socialna dela ne samo za časovno nujnost, ampak tudi za edino pravo umetnost. Avtor je zajel snov za to svojo povest iz življenja predmestnih proletarcev ter poudaril v nji nasprotje med „malomeščanskim“ in „novim“ življenjem. Že iz tega vidimo, da je pisatelju tiščal pero v roke ideolog in kritik življenja. To pa čutimo tudi iz zgodbe, ki se ne razvija po zakonu notranje nujnosti in ki zaradi tega nima ne enotnega smisla ne prave epske zaokroženosti. Prav tako so neprepričevalni in neživljenjski značaji oseb, zlasti poglavitnih, ki so deloma razumljive le kot nosilci idej. Razen tega je avtor skoraj vseskozi ostal na površini, pri opisovanju in anekdoti. Očitno je, da je bilo življenje, ki ga prikazuje, pisatelju ne toliko neznano kakor tuje. Zato je Kranjec tudi v „Predmestju“ najmočnejši tam, kjer se mu sredi tuje snovi morda nehote oglašča pesem narode in se mu spovrača podoba življenja na vasi, ki ga ne samo mnogo bolje pozna, marveč tudi bolje ustreza njegovi naravi.

To dokazuje tudi „Sreča na vasi“, zbirka treh novel (naslovna, Na valovih Mure in Kati Kustecova), ki je izšla isto leto. V novelah je Kranjec sicer motivno in vsebinsko ožji kakor v povestih, zato pa je oblikovno dovršenejši. Izmed novel v pričujoči zbirki je nedvomno najlepša „Na valovih Mure“, ki je izšla letos tudi v slovaškem prevodu (Slovenské pohľadi, 1938, 6—7, str. 413—416). Poleg očarljive lepote prekmurske pokrajine je Kranjec v nji pokazal mnogo smisla za bolečino človeške tragike. Žal ne moremo tega trditi o „Sreči na vasi“, kjer čutimo, da realizem Miška Kranjca ni vedno globok in se kaj lahko približa optimizmu malomeščanskega človeka. Resnejša je „Kati Kustecova“, pri kateri pa nas moti za novelo morda nekoliko preobširna snov, prav tako pa tudi bolj ohlapna gradnja.

Ena najlepših knjig Miška Kranjca je njegova „Pesem ceste“, ki je v marsičem nova kljub temu, da kaže mnogo sorodnosti s prejšnjimi spisi bodisi po motivih bodisi po slogu. Kakor skoraj vse njegove novele in povesti nas tudi „Pesem ceste“ vodi v Slovensko krajino, ki nam jo prikazuje pisatelj deloma v novi luči. A medtem ko je n. pr. „Življenje“ urejeno po poglavjih, kar je avtorju najbrže pripomoglo do ubranejše, jasnejše epske celote, romana, se je v „Pesmi ceste“ zopet vrnil k tehniki svobodne, epizodne gradnje, tako da bi to delo laže imenovali mozaik novelističnih prizorov kakor pa roman.

Osrednji motivi „Pesmi ceste“ so: Slovenska Krajina predvojnega in vojnega časa, njena zemlja z lastnim čarom ravninskega sveta, njeni ljudje, živeči v slabih socialnih razmerah, vdani in pasivni, žrtve objektivnega vnanjega reda, a tudi svojega nerazumljivega značaja in narave. A poglavitni poudarek zgodbe je na življenjski usodi brezdomne beračice Manke in njene hčere Evice. Ta usoda je: biti otrok ceste. Avtor jo razlaga iz dveh osnov: iz socialnih razmer in iz skrivnosti značaja, iz nemira krvi in narave.

Vendarle je Kranjec epsko zasnovano podobo te tragične življenjske nujnosti razvozlat ideološko, namreč z vprašanjem, katero življenje je več vredno: brezdomsko na cesti ali življenje in delo na zemlji. Tako se njegova nova zgodba idejno vrača k problemu, ki ga je bil poudaril že v „Življenju“. Vendarle pa je bila rešitev tamkaj bolj organična. Tam je bila to osnovna misel. Razen tega je bila določneje zvezana z dejanjem, ki je bilo tudi samo enotneje uokvirjenje v čas in prostor.

Dejanje v „Pesmi ceste“ je zgrajeno na paralelizmu dveh življenjskih usod: materine in hčerine. Če bi vprašali avtorja, zakaj je morala Manka na cesto, bi nam odgovoril, češ vsi revni so delali tako, odhajali so po svetu za kruhom. Tako nam je že takoj v začetku sociološko utemeljil njeno težko življenjsko usodo: z revščino. A prčeje nato jo utemelji še drugače, psihološko, iz nekega skritega nemira njene narave: bila je „rojena“ za cesto. (Mimogrede bodi povedano, da ta romantični element vendarle spaja Kranjčev „realizem“ z literarno tradicijo naše „romantike“.) In še nekaj je, kar kliče njo in pozneje Evico na to pot: sanje o sreči. Kmalu izvemo celo določneje, kaj je to — sreča. Ta Lepa Vida hrepenenja pri Kranjčevih ljudeh ni tako nezemeljska, daljna in breztelesna, kakor je bila Cankarjeva, kateri je bilo ime Lepota. Kranjčevi ljudje so primitivnejši, njihova romantika ima manj globoke korenine. To je v bistvu beračevo hrepenenje po boljšem materialnem življenju. A ta psihologija je zasidrana v usodi in socialni strukturi zemlje same. Kakšna je ta zemlja? Takole nam odgovarja pisatelj: „Drogovi ob cesti, vedno novi. Kot bi kosali to polje na majhne dele. Ljudje sejejo rž in pšenico, vlačijo, tolčejo grude z motikami. Ali to so samo bogatejši, pa še ti imajo le majhne krpe. Drugod pa sejejo grofovski, ki so „nekaj mogočnega, kar skoraj nima meja“. Ne smemo pozabiti, da je prva poglavja povesti pomaknil še v predvojno dobo.

To troje: revščina, kri in proletarske sanje o sreči so pesem, ki vabi človeka na cesto, torej proč od zemlje. Vendarle pa Kranjec temu hrepenenju postavlja tudi meje z nasprotnimi poudarki. Eden izmed mlinarjev na Muri, pri katerem sta nekaj časa živeli Manka in Evica, prav tako kakor onidve sanjari o sreči na otoku brezdelja, ki „plava sredi morja“. Toda on ve, da je to le pravljica in da takega kraja ni nikjer na zemlji. Zato je zanj sreča tudi v življenju, kakršno je. Prav tako misli stara Zagorička, ki pravi Evici: „Varuj se svoje matere, varuj se ceste.“ Že v teh besedah se oglašata tisto, kar izvemo na koncu: da je sreča samo v zemlji, ki človeka preživlja.

Poleg tega poglavitnega motiva pa je vpletel Kranjec v roman še vse polno postranskih dogodkov in vstavk, usod ljudi in opisov pokrajine, ki spadajo med najlepša mesta v knjigi. Mednje sodijo tudi razni opisi folklornega značaja, na primer opis sproščenja. Na prvi pogled je očitna v delu težnja po risanju splošnega. To ne velja samo za zunanjo podobo življenja, marveč prav tako za označbo značajev, ki je zanje lastna neka pasivnost,

vdanost in zavest nemoči, kar je gotovo tudi posledica dolgotrajne socialne odvisnosti od plemstva. Prav tako pa velja to tudi za moralni svet, ki ga Kranjec zmerom slika le v okviru splošne npravne zavesti brez individualnih tragičnih konfliktov. Značilno za moralni čut njegovih ljudi je zlasti neredko čisto vnanje, formalno pojmovanje dobrega in zlega. Ta svet je vsekakor zelo primitiven.

Kakor že v prejšnjih spisih, Kranjec tudi v „Pesmi ceste“ odkriva dva osnovna elementa v življenju: vsakdanjost in sanje, objektivno resničnost in osebno hrepenenje. To njegovo osnovno razpoloženje nasproti življenju se čuti tudi v slogu, ki je na splošno stvaren in realističen, a prepojen s poetičnimi elementi, posebno tam, kjer opisuje naravo. Prav tako je njegovo delo kljub prizadevanju za čisto epsko podobo še vedno močno prepojeno z liriko in tudi še prepleteno z idejnimi poudarki. Vsaj za rešitev romana, ki se zaključí z mislijo, češ da je sreča v zemlji, je treba reči, da ni epsko podana in je v celoti manj jasna in prepričevalna kakor v „Življenju“. Že pri motivaciji motiva ceste smo pogrešali enotnosti, kajti zdaj je bila to posledica socialnih razmer, zdaj zopet klic nemirne narave. Nadalje moti, da sta i Manka i Evica premalo individualno orisani, tako da prehajata njuna lika v splošno podobo „zaznamovanih“. Realizem se tako nalomi, ker prehaja, čeprav le slabotno in medlo, v simbolizem. „Pesem ceste“ ni namreč samo njun osebni problem, marveč problem — se zdi — cele socialne skupine. Manka in Evica sta zares mišljeni samo kot „podobi te pokrajine“. In vendarle se je dotaknil pisatelj tudi vprašanja „usode, ki je zapisana med zvezdami“ za vsakogar posebej. Ta razmejitve psihološkega in sociološkega ozadja prikazanega življenja zato ni zadosti jasna. Pozneje bomo videli, da je to ena najusodnejših napak Miška Kranjca. Ozadje romana tudi sicer, v čisto pripovednem smislu pogreša jasnosti. Preveč je še snovne teže na delu, ki mu zato manjka tiste zadne oblikovne sproščenosti, ki je značilna za zrele umetnine. Vendarle pa se je Miško Kranjec v „Pesmi ceste“ že zelo približal temu idealu.

Delitev zemlje ter z njo zvezani dogodki in vprašanja so vsebina romana „Os življenja“, kateremu je bila prisojena Prešernova nagrada založbe Hram za leto 1935. Kot poizkus večjega pripovednega teksta je to delo v resnici najpomembnejši spis pred „Kapitanovimi“. Kar se tiče motiva, je tudi ta roman organsko nadaljevanje pisateljevih dotodanjih del; največ sorodnosti pa ima to delo s povestjo „Življenje“, s katero ga veže že podoben naslov.

Morda so se v zadnjih dvajsetih letih malokje pri nas razmere toliko spremenile kakor v Prekmurju. Poleg splošnega kulturnega dviga, ki sta ga povzročila stik z osrednjim slovenstvom in zunanjim svetom ter v zvezi s tem vdor novih duševnih tokov v domačo tradicijo in okolje, moramo kot največji dogodek v tej spremembi imenovati agrarno reformo po vojni, ki je dala tej zemlji tako rekoč popolnoma novo socialno podobo. In prav

prehod iz starih v nove razmere je bil tisto, kar je v prvi vrsti mikalo avtorja, ki nam v pričujočem delu na zgledu Marka Magdiča in njegove družine prikazuje življenje Slovenske Krajine v tem zgodovinsko pomembnem času. Pisatelj je prav z namenom, da tem bolj poudari razloček med nekdanjim in sedanjim življenjem, postavil v središče povesti lik starega Marka Magdiča. To je bil sin težaka, mizar in oče kopice otrok, revež, ki mu je „nebo pošiljalo v družino bolezn, gosposka pa davčne nakaznice“.

Marko Magdič se je rodil v tej vasi — „velika ravninska vas“ pravi pisatelj in tako na splošno označi prekmursko vas —, njegovi starši so živeli v bedi in so mu to bedo zapustili kot doto. „Ljudje tukaj odhajajo vsako pomlad, kakor ptice selivke v jeseni, in se vračajo jeseni s kruhom. Daleč od tod gre svet svojo pot, nekje se vozijo ljudje v lepih kočijah, jedo bel kruh in se radujejo.“ Tako slika pisatelj v prvem poglavju življenje v prekmurski vasi pred vojsko. In spočetka se zdi, da bo zgodbo pričujočega romana uklenil v isti motiv, ki ga že poznamo iz drugih njegovih knjig: v nasprotje trdega, bednega življenja prekmurskega težaka in sanj o daljnem svetu ter o sreči. Prav tako naletimo že takoj v začetku romana na misel, s katero so se doslej tako radi zaključili njegovi spisi. To je misel o zemlji, o kateri takole razmišlja stari Magdič, ko prvič sliši, da bodo delili grofovsko zemljo: „Zemlja je tisto, na čemer stoji človeštvo, zemlja je, ki rodi, ki preživlja človeka; zemlja je nekaj stalnega, ima svojo posebno vrednost, ki je nobena druga stvar ne more imeti.“ A kot bomo še videli, tudi ta klic po zemlji ni vodilna ideja v „Osi življenja“. Miško Kranjec v tem romanu rešuje vprašanje zemlje predvsem s socialnega vidika, to se pravi, mnogo konkretnije kakor v dosedanjih spisih.

Naposled je prišel veliki trenutek v usodi Slovenske Krajine in prav tako v povesti družine Marka Magdiča. Prišlo je naznanilo, da bodo delili zemljo. Tisto jutro je Marko Magdič slonel ob oknu in mislil: Še ta trenutek je ta zemlja grofovska in kmečka misel lahko samo v sanjah prestavlja po njej mejnike, toda popoldne bodo že stali prvi mejniki in jutri bo vsa zemlja preprežena s količi, ki bodo govorili: to je tvoje, to onega... In prav to vprašanje lastnine, posesti bo osrednje vprašanje v nadaljnjem razvoju romana. Prizor, v katerem Kranjec opisuje, kako so delili zemljo prekmurskim težakom, spada med klasična mesta v naši književnosti. V njih srcih — pravi pisatelj o revežih, ki so čakali na zemljo — so se nabrale želje mnogih let, mnogih prednikov, ki so skoraj že pozabili na zemljo. Zdaj pa je to skušalo izbruhniti, in če bi se zgodilo, da je ne bi dobili, bi se utegnilo primeriti kakor osemnajstega leta (ko je bila revolucija). Nikdar niso vedeli, kaj je prav za prav to: „naše“, a zdaj se je porodilo, da so občutili pomen te besede. „Naše“, to pomeni lažje življenje, na „našem“ raste kruh. Marko Magdič je ob delitvi dobil enajst oralov: po enega zase, za ženo, za otroke: Marka, Matija, Tineta, Toneta, Ano, Katico, Veroniko

in za dvoje Aninih otrok. In tedaj je vprašal sina: „Čigava pa je prav za prav zemlja?“ „Zemlja je last vseh ljudi,“ je dejal fant. „Moja, vaša in vseh, to je tistih, ki jo hočejo obdelovati.“ Ta misel o skupni lastnini se poslej oglašča v Kranjčevem romanu, zlasti v mislih starega Magdiča samega, v katerem se je porodila, ne da bi vedel za ideologije in dejstva drugod po svetu, kakor jih poznata njegov sin Matija in mestni mož njegove hčere Ane.

To so konkretna in aktualna vprašanja, ki se oglašajo v tem delu. Zdaj, ko imajo težaki zemljo, je važno zlasti dvoje vprašanj: kdo bo delal na nji in čigava bo? Člani družine, ki so bili prej po svetu, so se vrnil in med njimi se bije tih boj za to, kdo bo gospodar. Tu ni bila več družina Marka Magdiča, temveč ljudje, posamezniki, ki zahtevajo vsak svoje. In ko Marko Magdič vidi, da se mu ruši predstava družine-zadruga, se še trdneje zagriže v misel o skupni lastnini, ki jo postavi proti individualnim težnjam: „Zemlja je nas vseh. Zemlja mora ostati skupaj, pa čeprav pojdejo vsi.“ Kajpada, načrti in ideologije so eno, a življenje drugo. Vprašanje dela je združeno z vprašanjem lastnine. Naposled ne gre drugače, da se zemlja razdeli. Kolektivna misel o zadrugi doživi poraz, namesto nje pa zmaga misel o samostojnem kmetijstvu, o gruntu ter o osebni lastnini. Pisatelj je potemtakem rešil vprašanje tako, kakor ga je rešilo življenje samo. Kljub temu, da ima delo izrazito idejno osišče, je ostal torej zvest realističnemu prikazovanju življenja. V primeri s prejšnjimi spisi pa je vprašanje zemlje v „Osi življenja“ postavljeno konkretnije in jasneje.

Toda vprašanje zemlje ni edina os romana; prav tako jasno se čuti iz dela tudi splošna sprememba socialne in duhovne podobe Prekmurja, ki je posledica vedno večjega stika z zunanjim svetom. Določno čutimo razloček med odhajajočim in prihajajočim rodod. Socialno vprašanje se veže z vprašanjem napredka. „V zadnjih desetih letih se je tu svet pognal naprej. Prej so žito želi, zdaj kosijo. Prej so mlatili s cepiči, zdaj mlatijo s stroji. Okopavajo najbrže tudi s plugi. Kaj bo čez deset let?“ Tako se vprašuje Magdičev sin Matija, ko se bolan vrača iz mesta domov.

A z vsem tem se veže nešteto drugih vprašanj, kakor življenje samo po sebi, žena, otroci in naposled človek sam. „Najvažnejše bo vendar vedno človek do človeka, potlej pa človek do zemlje.“ To je ena izmed številnih refleksij starega Magdiča in iz nje se prav dobro vidi širina Kranjčevega romana. „Os življenja“ se vrti okrog teh vprašanj. Kranjec jih rešuje na realističen način, brez slehernega patosa; le tu pa tam se zdi, da ni popolnoma veren opazovalec resničnosti. Posebno velja to za mesta, kjer skuša tolmačiti versko življenje prekmurske vasi. Upam se trditi, da Kranjec v osebe svojih povesti, ki naj bi bile objektivne epske podobe, neredko vtihotapi nekaj lastnega gledanja. Gradnja dela je sicer precej premočrtna, kar se razvidi že iz naslovov, s katerimi so označena posamezna poglavja. Roman se deli po eni strani v zgodbo družine, na drugi strani pa v zgodbe

posameznih oseb z očetom Markom v središču. Lepe in izrazite so v tem delu posamezne epizode, tako na primer igre otrok na vasi, delo na polju, domači razgovori, Katičina ljubezen, Ana z možem in otroki, Markova žena in mati družine, Veronikina poroka itd. Razen tega je treba omeniti, lepe opise prirode in kmečkega dela, kjer pa čutimo, da zatira Kranjec v sebi nekatere najčudovitejše klice svoje nadarjenosti s tem, da se odpuveduje prirojenemu lirizmu. Prav tako je velika škoda, da premalo upošteva folkloro.

„Tri novele“ nam kažejo Kranjca predvsem kot spretnega fabulista. Kot tolmač in oblikovalec življenja pa je avtor le redko na tako očiten način pokazal svoje pomanjkljivosti. Prva novela z naslovom „Režonja na svojem“ nas s svojo zunanjo zgodbo preveč spominja prvih poglavij v „Osi življenja“ ter nas ne ogreje že zaradi ponavljanja istega motiva. Razen tega je očitno, da zanima pisatelja v prvi vrsti fabula, zunanja življenjska površina, medtem ko precej površno motri notranji smisel življenja. Nekaj malomeščansko-utilitarističnega je pogosto v ljudeh Miška Kranjca! Njihov življenjski problem se vrti okrog vprašanja materialne eksistence. Ravno novela „Režonja na svojem“ očitno kaže to pomanjkljivo stran Kranjčevega pripovedništva. Režonja ni prišel do blaginje samo zato, ker je dobil zemljo, ampak si je ob prevratu nepošteno pridobil denar žida Bergmanna. V začetku se zdi, da bo prav to dejanje dalo noveli njen etični značaj in sprožilo njeno dinamično napetost. Toda pisatelju njegovo vnešerno stališče do življenja narekuje drugačno stališče. Dasi se Režonji oglašča vest, preide avtor nekako lahkotno ta psihološki moment, s čimer odzame kajpada tudi spisu njegovo dramatično napetost in etično jedro. Isto velja tudi za obe naslednji noveli. „Beg z dežele, nam opisuje hčer stare Šalajke, Lizo, ki jo pusti mati samo z dvema otrokoma. Z oženjenim, a ločenim Kramarjem imata skupno gostilno na kmetih, a hkrati živita kot mož in žena. Pri vsem ju vodi poglavitna želja, „urediti si kako življenje“. Tedaj se vrne Kramarjeva žena. To sproži v noveli, ki je spretno pisana, nov problem, ki ga pisatelj sprva rešuje tako, da res vzbuja bralčevo zanimanje. Toda preko dobrih nastavkov se spor, ki vsebuje tragične možnosti, razreši precej vsakdanje. V Lizi zmaga njeno utilitaristično življenjsko čustvo, s čimer si reši vnanje življenje zase in za otroka. Kramar in njegova žena sta psihološko premalo ostro orisana. Nosilec tragičnega spora bi mogel biti edinole Kramar, mož med dvema ženama, toda pisateljev življenjsko-naturalistični nazor tega ne dopušča. Najboljša v zbirki je tretja novela „Martin Žalig na kmetih“, ki je po nastopajočih osebah zvezana z drugo. Martin Žalig se vrne v domačo vas, da bi v miru preživel zadnja leta svojega življenja. Tam pa najde na domu sorodnika Petra z bolno ženo Ano, ki ima razmerje z njeno sestro Trezo. Poleg dobro orisanega vaškega okolja in posameznih značajev, v prvi vrsti Martina in Ane, je poglavitni poudarek ravno na omenjenem razmerju. Kranjec rešuje v tej noveli vprašanje odprave plodu. Dasi kaže v nji več npravne resnobe,

je vendarle vse razmišljanje o Bogu, grehu, kazni nekako brez metafizičnih tal, saj se ni porodilo v vesti, marveč le spričo zunanjih težav, ki pridejo nad te ljudi ob takem zlem početju. Pisatelj zaključi novelo kljub vsemu optimistično, kar je ena izmed značilnih, a nikakor ne prepričevalnih potez njegovega pripovedništva.

Umetniško najbolj problematičen pa je roman „Zalesje se prebuja“, ki ga je Kranjec izdal pod psevdonimom M. Klemen. Kakor kaže že naslov, nam je pisatelj nameraval v tem delu pokazati proces prebujenja Zalesja — Slovenske krajine. Vendarle pa ga tukaj ni zanimal prehod od težaštva do zemljaštva kakor v prejšnjih spisih, ampak ga je privlačila idejna borba med starim in mladim rodом, posebno v kolikor se kaže to nasprotje na političnem torišču. To snovno izhodišče pa je bilo odločilno in hkrati usodno tudi za pisatelja kot estetskega oblikovalca ljudi in življenja. Zlahka opazimo, da Kranjca ta motiv ni mikal samo kot umetnika, ampak predvsem kot človeka, ki je osebno prizadet pri stvari. Zato v romanu ne čutimo tiste distance, ki je potrebna za čisto leposlovno delo. Že v zgodbi sami vidimo, da izbira avtor in niza dogodke tako, kakor zahteva njegova ideologija, ne da bi se pri tem kaj dosti menil za zakone pripovednega organizma, kakršnega predstavlja roman. Zlasti pa je ta poteza očitna pri risanju značajev, kjer je psihologija prav tako postavljena v službo tendence, ki je v tem spisu očitna. To je tudi vzrok, da lahko s prstom pokažeš na živeče „modele“, ki so služili avtorju za like njegovih oseb. To je lahko uspešno za političen boj, v „areni umetnosti“ pa je avtor ravno s tem doživel poraz, kajti resničnost v umetnosti je nekaj drugega kakor resničnost v življenju. Prav tako utrujajo naturalistični poudarki, posebno še, ker le predobro čutimo njihov izvor v avtorjevi tendenci. Predstavniki starejšega rodu so v prvi vrsti župnik Kocet ter advokata Hegeđuš in Voršič, medtem ko je „glasilec novega življenja“ zlasti mladi Režonja. Priznati pa moramo, da je spis zanimiv zaradi problema, ki ga načinja. Knjigi, ki nas je umetniško razočarala, ne morem odrekati njenega zgolj sociološkega pomena. Misli, ki jih je Kranjec v nji načel, so vredne pozornosti in upoštevanja. Kažejo nam skrito bolečino in veliko problematiko v sodobnem življenju Slovenske Krajine.

Mnogo resnejši poizkus daljšega romana je „Prostor na soncu“, vendar tudi to delo vzbuja vtis, da ni dodelano. Moti zlasti snovna razvlečenost, ponavljanje, ki bržkone izvira iz naglice, s katero Kranjec pošilja „rokopise“ iz stroja v stroj, ter pomanjkljiva gradnja. Roman obsega navidez tri samostojne dele z naslovi Franc Holsedl, Mara Lejkečeva in Marko Čeh, vendar se ta razdelitev v nepretrgani zgodbi sama po sebi zabriše, posebno še, ker vse imenovane osebe nastopajo v romanu tako rekoč od začetka do konca. Res pa je, da so poleg starega Antona Čeha in njegove Ilone prav te osebe najvidnejše. Izmed njih sta zanimiva zlasti Franc Holsedl, ki je

pomnožil vrsto Kranjčevih brezdomcev, in pa Marko Čeh, ki predstavlja za avtorja nenavaden napor psihološke poglobitve. Največja vrednota tega romana, v katerem se kajpada znova spovračajo že znani motivi vojske, revolucije, vasi, mesta itd. — so pa nedvomno prizori iz otroškega sveta, ki je v Kranjcu našel izvrstnega opazovalca in spretnega oblikovalca.

In tako smo naposled prišli do „Kapitanovih“, do desete knjige pisatelja Miška Kranjca. Z njimi nam je dal — to lahko precej ugotovimo — zopet roman, ki smo ga lahko veseli in ki predstavlja poleg Težakov, Življenja, Pesmi ceste in Osi življenja najboljše, kar nam je Kranjec doslej ustvaril.

Kakor kaže že naslov, nam pisatelj v svojem delu prikazuje zgodbo in usodo družine Kapitanovih. Ta dom se je začel krhati, posebno odkar je zaradi nesrečnega zakona Agate Kapitanove z Ivanom Rajem izgubil oporo, kakršno pomeni za kmetijo trdna družina. Nesrečni vzrok je bila Agata, ki je stopila v zakon z zatajenim tujim otrokom pod srcem. To je bila grbasta Kristina, ki se rodi po sedmih mesecih zakona. Prevarani mož dvakrat zapusti dom, žena pa si najame hlapca, s katerim se zaplete v novo razmerje. Edini, ki še zadržuje polom, je stari Kapitanov. V skrbeh za zemljo in domačijo se je ponižal in poiskal izgubljenega zeta. Le-ta je zanj predstavljal mir cele družine, pomenil mu je obstoj stare, močno krhajoče se kmetije. Toda življenje je ostalo kljub temu neznosno in mladi gospodar je znova mislil na pobeg. Tedaj pa je prišla vojna, ki je vse vrgla v drug tir. Medtem se je rodil tudi Štefek, otrok iz Agatinega razmerja s hlapcem. In tako je nad domačijo, ki je osramočena zmerom bolj nazadovala v vaških vrstah, neizogibno prihajal polom, katerega je bila kriva v prvi vrsti Agata s svojo neugodno naravo.

Tako vsaj je videti na koncu prvega dela romana, ki se zaključi s smrtjo starega Kapitanova, morebiti najmarkantnejše postave v vsej povesti. Drugi del nam pripoveduje o vrnitvi mladega gospodarja in o njegovi pozni spravi z ženo, ki mu je sedaj rodila tudi dva otroka. Podoba je bila, da se bo dom Kapitanovih vendarle rešil pred poginom. Toda smrt obeh otrok ubije v Ivanu Raju veselje, s katerim se je bil lotil novega dela in se napotil celo v Ameriko za zaslužkom, in ta nepričakovana katastrofa zlomi tudi Agato, ki se preda nekdanjemu življenju, polnemu nemira in strasti.

Toda ta osebna ali morebiti bolj družinska drama ni bila edini razlog, da je propadel dom Kapitanovih: po njem je segal s svojo grabežljivo roko tudi sosed Dominko in ta grabežljivi kmečki pohlep je tisto, kar v drugem delu poleg demona krvi predvsem giblje in vodi usodo Kapitanovih. Tako vidimo, da je skušal pisatelj utemeljiti zgodbo ne le psihološko, ampak tudi sociološko. To je vzrok neke neenotnosti v gradnji, ki kaže prav tako v kolektivni kakor v individualni poudarek. To neenotnost čutimo tem bolj, ker je izmed vseh Kapitanovih Agata najmočneje poudarjena. Vendarle pa je njena podoba mnogo manj jasna kakor očetova, nekam razbita, tako da

ne vemo prav, ali je tragično in celo demonsko, ali pa precej primitivno bitje. Gradnja je najšibkejša stran avtorjeve nadarjenosti, o tem smo se znova prepričali tudi ob tem romanu. Toda na splošno so „Kapitanovi“ upoštevanja vredno delo, s kakršnimi naše slovstvo v zadnjem času ni bogato. Posebej moramo poudariti, da se je Kranjec z njim močneje kakor v katerem koli dosedanem spisu približal problematiki človeških usod. Kot tako predstavlja v pisateljevem razvoju važen mejnik.

Dr. Dragotin Cvetko:

Nova Evropa?

V sredi oktobra 1938.

I.

Politični dogodki zadnjih tednov so temeljito zrahljali že itak dovolj negotovo evropsko politično ozračje. Vsa poslednja leta smo živo občutili, da Versailles ni prinesel rešitve in da je krvava svetovna vojna pereča evropska vprašanja le še poostrila. V času zadnjih dveh desetletij se je zato svetovno nebo čedalje bolj mračilo; nastopili so politični ekstremi ter se ostvarili v dveh ideologijah, ki ju predstavljajo osebe Mussolinija s Hitlerjem ter Stalina. Nastale so gospodarske krize in vrgle svet v eno samo nihajočo ploskev, ki je neprestano opominjala, da se njeno stanje lahko izpremeni vsak čas. Tudi kultura je zaplavala v iste vode; smeri so se križale in ostrile ter polagoma začele iskati poti, na katerih bi mogle dosežati trajnejše uspehe. Ves svet se je zavrtel v gordijsko zamotanem vozlu, ki mu spočetka nihče ni vedel konca in ni videl niti ene svetlikajoče se točke, skozi katero bi se utegnilo vse to vrenje preliti v plodno enotnost. Tudi človek te dobe se je vzporedil novemu položaju, preko ali mimo katerega kot član socialne zajednice ni mogel. Zracionaliziral se je; postal je utilitarist, minimaliziral je svoje kulturne instinkte in se prilagodil novim zahtevam. Svetovno-nazorski prav tako ni mogel biti dosleden in se je usmeril v smislu vladajočih nasprotij, ne da bi natanko vedel, kaj hočejo in kaj hoče on sam. Šel je za silo, katera ga je potegnila za seboj, ker se ji zavoljo duševne neenotnosti ni mogel postaviti po robu in iti k cilju, ki bi si ga ustvaril, če bi bil zaključena, miselno in čustveno svobodna ter samostojno odločujoča duševna celota. Le v srcu Evrope so negovali demokratično miselnost kljub ekstremom, ki so jo obkrožali od vseh strani in ji grozili, da jo danes ali jutri stro kot življenju poedincev ali nekaterih plasti neprimerno obliko. Vendar pa je verovala in gradila svojo stavbo z neomajno močjo ter klesala klasični lik demokracije, čistejši in idealnejši od zapadnjaške demokratične miselnosti.

Neka znamenja pa so prerokovala, da bomo voz, ki nas je tesnil dvajset let, morda razrešili in prešli na mirnejšo in enotnejšo razvojno linijo;

včasih smo celo verjeli, da si bo lahko Evropa sčasoma spočila ter si od-
dahnila od blaznega tempa, v katerega se je zagnala z ameriško naglico.
Gospodarske prilike so kazale začasno izboljšanje, politične ostrosti so se
umirjale in tudi umetnost je prehajala k novemu, jasnemu stilu. Človek, ki
ga je burno življenje preutrudilo, je srečen zasanjal, da bo mogel spet mirno
delati, ne da bi moral neprestano dvomiti v vrednost svojih prizadevanj in se
vprašati, ali bo to jutri še veljalo ali ne.

Pa se je navidez umirjajoča svetovna ploskev sumljivo zamajala. Vzoru
Italije, Nemčije in Sovjetske Rusije sta sledili Poljska in za kratko dobo še
Romunija, pokati je začelo v Abesiniji, na Daljnem vzhodu in v Španiji.
Vsakokrat se je zdelo, da se bodo evropske sile zdaj pa zdaj pomerile in
začele poravnati versailleske račune. Kdor je namreč zasledil skrite namene
evropske diplomacije, ni verjel, da bi se nerazrešene napetosti poleggle mirno.
To so poleg čedalje hujšega oboroževanja še dokazovale vedno bolj žive
zahteve nekaterih evropskih časnikov po reviziji meja, sistematična propa-
ganda proti posameznim državam in še posebej neke vrste germanski mesi-
janizem, ki si je pod plaščem vzvišene ideje zadal nalogo predvsem gospo-
darskega značaja. Narodnostni naglas, prizadevanje k združitvi vse nemške
rase, ki je moralno utemeljevalo rešitev avstrijskega in sudetsko-nemškega
vprašanja, je bil sicer eden važnih činiteljev vsenemške tendence, vendar ni
bil niti glavni niti edini. Pravo jedro nemškega pogona je bilo in je vse
drugačno.

Mnogi so se tudi čudili, zakaj nista Francija in Anglija v španskem in
abesinskem vprašanju odločno posegli vmes, ko so vendar v prvem kakor v
drugem primeru bili prizadeti tako angleški kakor francoski gospodarski in
celo strateški interesi. Izgovor tej pasivnosti je bila pomanjkljiva oborožitev,
kar pa v celoti ne velja. Prvič Italija ne bi mogla takrat niti gospodarsko,
niti vojaško pretežiti Anglije in Francije, drugič pa še takrat Nemčija ni
bila toliko oborožena in še manj gospodarsko močna, da bi je s skupnim
nastopom Francije in Anglije ne mogli ugnati. Tudi ne bi Nemčija sama
zadostovala proti obema zapadnima velesilama, če bi isti morda Italijo
vojaško napadli. Zelo verjetno je, da bi bila takrat, ko sta Anglija in Francija
še vodili evropsko in svetovno politiko, dovolj energična diplomatska akcija,
ki bi preprečila abesinsko okupacijo in nemško-italijansko sodelovanje v
španski državljanski vojni, ki bi brez njiju bila že davno končana. Vzroki
so torej mnogo globlji, čeprav so francoski in angleški vodilni krogi poleg
drugih važnih činiteljev računali tudi z lastno nezadostno oborožitvijo.

Politična podoba dosedanje Evrope je bila doslej približno sledeča: na
eni strani Italija in Nemčija (z Japonsko), katerima se je priključila tudi
Poljska; na drugi strani Francija in Sovjetska Rusija, s katerima se je kot
posredovalna zveza združila še Češkoslovaška; na tretji strani Mala antanta,
ki je združevala Jugoslavijo, Romunijo in Češkoslovaško; na četrti strani

nordijske države, ki so se nevtralizirale. Izmed politično pomembnejših držav se je Jugoslavija v zadnjih letih odklonila od zapadnih velesil in se naslonila na Italijo ter Nemčijo, Romunija pa se je šele pred nedavnim približala francosko-angleški smeri. Najzanimivejša med vsemi državami pa je bila Anglija, katere nikdo ni mogel natanko opredeliti; bila je največja prijateljica Francije, vzdrževala je ugodne odnose z Nemčijo in Sovjetsko Rusijo, sklepala je pogodbe z Italijo. Skratka: z vsemi je bila v najlepših stikih in povsod je imela svoje interese. In prav v tem moremo iskati tiste činitelje, ki so ji narekovali politiko zadnjih let.

Anglija in Francija torej nista nastopili proti nobeni nemški ter italijanski akciji. Francija samostojnega podjetja ni upala tvegati, ker je vedela, da bi pri takem poizkusu poleg drugih zlasti naletela še na odpor s strani Anglije in ker je pravilno računala, da bi bila v takem primeru njena zveza s Sovjetsko Rusijo brez pravega uspeha ter v vsakem slučaju neodločilna. Anglija pa je sicer navidezno posredovala, v resnici pa podpirala ekspanzijo obeh fašističnih velesil ter deloma dosegla, kar je želela. Špansko vprašanje se danes rešuje v prid nacionalistični vladi in smemo sklepati, da bo Francija v kratkem obkoljena od Italije, Nemčije in fašistične Španije. S tem bo njen vpliv omejen na minimalne možnosti in tudi osvojevalni nameni bodo otežkočeni bolj, kakor so bili kadarkoli doslej. Italijanska zasedba Abesinije Anglije ni posebno obtežila in vsaj začasno ni koristila niti Italiji sami. Priključitev Avstrije k Nemčiji pa je notranji nemški politični položaj nekoliko komplicirala, vendar je celotna korist priključitve mnogo večja in pomembnejša od nastalih neugodnih pojavov. Angleška politika, ki je dovoljevala začetek realizacije nemških načrtov, kakor jih je razvil Hitler v svojem programatičnem spisu „Mein Kampf“, je torej vseskozi očitna. Anglija je pristajala in na tihem pomagala, Nemčija se je začela skupno z Italijo razmikati v smislu svojih teženj, ostale države, ki so vsaj v splošnem presodile najbližjo bodočnost, pa so preusmerile svojo zunanjo politiko sebi v korist in brez ozira na moralna načela, ki so v novih političnih sestavih itak le še sentimentalnosti.

II.

Težavno vprašanje pa se je rodilo s češkoslovaško-nemškim konfliktom. Ljudska večina je sklepala logično, pretresala francosko-češkoslovaško-rusko prijateljstvo moralno in je bila prepričana, da nobena od zaveznic ne bo zapustila Češkoslovaške. Kdor ni vodil računov o angleški politiki, je gledal v lordu Runcimanu odrešenika češkoslovaške republike in ni videl, da je prebrisani lord dajal sudetskim Nemcem moralno potuho in da so se šele z njegovim prihodom začeli odkriti in trdni upori sudetsko-nemškega prebivalstva proti praški vladi. Lord Runciman, se pravi, angleška vlada je točno vedela, kakšen bo rezultat spora v sredini Evrope in je s svojo

zavlačevalno taktiko svoje namene le zakrivala. Skoraj šestmesečna negotovost, polna ugibanj in vere v pravičnost, je ponovno potrdila angleško politično smer. Češkoslovaška je morala Nemčiji odstopiti vse sudetsko-nemške in lastne strateško najvažnejše kraje. Nemčija se je povečala v notranjosti za nove tri milijone ljudi, sočasno pa bo spričo nujno spremenjene češkoslovaške zunanje politike njene smernice podpiralo še nadaljnjih 11 milijonov Čehov, Slovakov in Rusinov ter ji s tem olajšalo bodočo osvojevalno politiko. Češkoslovaška je izgubila z odstopljenimi kraji gospodarsko ogromno, Nemčija pa je kot močna industrijska država s sudetsko industrijo pridobila le neznatno. Tem večji pa je nemški uspeh monakovske konference z drugih strani: Nemčija bo odslej vodila vso gospodarsko in zunanjo politiko oslabiljene slovanske sosedne in bo mogla hkratu razširjati svoj vpliv na torišča Funkovega potovanja: v Romuniji, Bolgariji, Jugoslaviji in Turčiji. Bismarckov sen se je začel izpolnjevati, „Drang nach Osten“ in „Von Berlin bis Bagdad“ sta začela dobivati prve stvarne obrise, ki bodo v slučaju ugodnega nadaljevanja začetega razvoja odlično izpolnjevali svojo nalogo tudi brez kakršnihkoli okupacijskih oblik, ki so za gospodarsko ter politično vodstvo na temelju izpolnitve potrebnih pogojev itak odveč.

Kakšni pa so deleži poedinih velesil, ki so sklenile monakovski sporazum? Stališče Nemčije nam je znano in ne potrebuje posebnih pojasnil. Le to moramo poudariti, da še celo sama Nemčija v začetku konflikta ni povsem poznala angleških ciljev in ni bila gotova svojega podjetja. To dokazujejo zanimivi notranji dogodki v Nemčiji in dejstvo, da je Hitler začel stopnjevati svoje zahteve šele takrat, ko je docela spoznal angleško taktiko. Tudi za Anglijo vemo sedaj, kakšno vlogo je vršila na romanjih svojega premiera Chamberlaina v Berchtesgadenu, Godesbergu in Monakovem. Da je Mussolini podprl Hitlerja in Chamberlaina, je tudi umljivo, saj mu je bilo mnogo na tem, da postane Francija neškodljiva. Vsem navedenim trem velesilam se posebno ne čudimo in nad njihovimi ravnanji nismo bili razočarani.

Ona, ki nas je presenetila in razočarala, je bila Francija, ki je svojevoljno privolila v lastni samomor. Ni se znala izogniti pasti, katero so ji nastavili evropski državniki. Anglija jo je izigrala nepopisno sijajno in ji postavila nasproti ojačeno Nemčijo. S tem ji je ubila možnosti nadaljnega vplivanja na evropski razvoj in jo je potisnila v ozadje za tako dolgo, dokler je ne bo potrebovala kot protiutež bodoči presilni Nemčiji; seveda je zelo problematično, ali se ji bo takrat njeno podjetje posrečilo, kajti tudi angleška politika bodočnosti se zdi zmotna. Francija pa se mora zavesti, da je postala z dnem Daladierovega podpisa na monakovski listini velesila drugega reda in da se bo odslej morala podrežati volji novih evropskih diktatorjev. Sočasno pa se je demoralizirala v očeh vseh tistih mnogih milijonov, ki so doslej v njo verovali in niso poznali ideala francoskega človeka-rentnika, ki bi hotel

dobro živeti, ne pa stremeti. Tista, ki je poleg Češkoslovaške z monakovsko rešitvijo izgubila največ, je nedvomno Francija.

Druga sila, ki jo je hotela Anglija izigrati, je Sovjetska Rusija, ki je Angliji prav toliko neprijeten trn v peti kakor Nemčija. S preusmerjeno češkoslovaško politiko in s povečanjem Nemčije je svoj cilj več ali manj dosegla. Vprašanje je le, ali ne bo nova Nemčija Angliji v Evropi in v kolonijah škodovala več, kakor bi ji s svojim vplivom Sovjetska Rusija v Evropi in Aziji. To je problem, ki je danes, ko se je vrenje šele začelo, zelo nejasen in le težko dopušča prognoze. Prepričani pa smo lahko že danes, da se je letošnjega 28. septembra njen svetovni politični vpliv znatno zmanjšal in da bodo vaje, s katerimi je uravnavala svetovno vodstvo, popuščale čedalje bolj.

Čeprav so nam angleške politične metode še toliko umljive in z njenega trgovskega vidika morda utemeljene, se vendar z njeno taktiko ne moremo strinjati. Ona je bila skupno s Francijo tista, ki je v Versaillu češkoslovaški republiki sudetsko-nemške pokrajine vsilila, čeprav se jih je Masaryk branil, ker je slutil nevarnost. Prav tako je bila soudeležena, ko je Češkoslovaška odklonila ponujeni nenapadalni pakt z Nemčijo za ceno odpovedi pakta s Francijo. Angleška vlada je bila tista, ki je „nevezano“ odsvetovala sprejetje karlovarskega programa, ki bi ohranil vsaj suvereniteto Češkoslovaške, vendar pa rodil iste gospodarske in politične posledice, kakor monakovski sporazum. Anglija se je pregrešila s tem, ker ni pokazala svojih kart. Vedela je, da je pomanjkljivo oborožena in kakšne smotre zasleduje; kljub temu pa se je Češkoslovaški predstavljala kot posredovalka in nasvetovalka najbolj poštenih namenov. Če bi Anglija že v začetku krize odločno izjavila svoje stališče, bi se češkoslovaški problem končal brez zamotanih posledic. Znano je, da celo takrat, ko je bila vojna nevarnost največja, ko so kopali v Londonu jarko in zaklonišča ter razdeljevali plinske maske, v Angliji nihče ni verjel v vojno, razen onih, ki jim tajna pota domače politike niso bila znana. Vsi ostali pa so vedeli, da si želi Anglija močnejše Nemčije, ki jo bo mogla uporabljati kot oviro morebitnih francoskih in ruskih imperialističnih stremeljenj. In če bi se morda kljub vsemu skuhalo vojna, bi bilo zelo verjetno, da bi se znašla Anglija z Nemčijo na skupni fronti proti Franciji in Sovjetski Rusiji.

Novi evropski razvoj sta še pospeševali Poljska in Madžarska z zahtevami, ki jih je podpirala zlasti Italija, hoteč čez skupno mejo obeh omenjenih držav ustvariti blok, s katerim bi nekoliko zavrla nemško, tudi Italiji nevšečno silo. Poljska je svoj namen dosegla in prisvojila zahtevano češkoslovaško ozemlje. Koliko bo uresničila svoja hotenja Madžarska, pa je vprašanje, ki nudi dve rešitvi. Če se bo zdel madžarsko-poljski blok Nemčiji nevaren manj kot bližnja Rusija, bo Nemčija privolila v ogromno okrnitev Slovaške in Podkarpatske Rusije. Če pa bo Nemčiji isti blok

nepomemben izolator proti Rusiji, bo madžarske zahteve odbila. Trenutno kaže nemška vlada dobro voljo za drugo možnost, ker smatra bodočo zvezno republiko Čehov, Slovakov in Rusinov za dovolj zanesljivo sredstvo svoje politike.

Z nemško-češkoslovaškim sporom, v katerem so bili sudetski Nemci le sredstvo za dosego zamišljenih ciljev, se je sprožil plaz dolgo zadrževanih tendenc, ki se bodo s pospešeno brziño večale, ostrile in skušale uveljaviti. Evropska politika je pokazala svoje barve in skrita ozadja, ki jih je zajel Mussolini v napovedi „nove Evrope“.

III.

Trenutna Evropa kaže nejasne oblike. Zdi se pa, da postajajo prejšnji bloki čezdalje bolj neaktualni in nepomembni. V središču evropskega trenja stoji Nemčija, ki jo je doslej podpirala Italija. Popolnoma v smislu nemške politike se preusmerja Češkoslovaška, iste pojave opažamo tudi v Romuniji, balkanskih državah in v Turčiji, kateri bo po najnovejših vesteh nemška vlada podelila posojilo in bo s tem vplivno posegla v turško gospodarsko politiko. Poleg Nemčije pa simpatizira Italija še z Madžarsko in Poljsko iz že navedenih razlogov. Nekdaj trdna os Rim—Berlin postaja s tem bolj občutljiva in dovzetna za morebitne manjše spremembe, ki pa bi se razširile šele takrat, ko bi se začeli križati italijanski in nemški gospodarski ter politični interesi. Francija se bo morala postopno nevtralizirati. Računati pa mora tudi s prevážnim dejstvom, da bodo nemški strokovnjaki spoznali v Masarykovi liniji, ki so jo gradili francoski inženirji na temelju v graditvi Maginotove linije pridobljenih izkustev, vsaj del skrivnosti francoske obrambne linije; to dejstvo utegne bistveno spremeniti francoske obrambne načrte. Anglija bo sicer še odločala v evropski politiki, zavedati pa se mora, da se ji ojačena Nemčija ne bo uklanjala, temveč z njo vodilno vlogo najmanj delila, kar otipljivo potrjuje nedavni Hitlerjev govor v Saarbrücknu, kjer je vodja nemškega rajha ostro nastopil proti Edenu in Cooperju. Rusija molči; še vedno nam je sflinga, okoli katere se spletajo najrazličnejše pravljice, katerih verjetnost je prav toliko neverjetna kolikor verjetna, kajti nikdo se ne more pohvaliti, da bi prodr l v tajnosti njene resničnosti.

Nemška imperialistična hotenja z 10. oktobrom kajpada niso prenehala, temveč bodo še z večjo silo drvela naprej. Z njihovega stališča jih moramo potrditi, saj bi bili nemški odločilni krogi nespametni, če bi ne uresničevali svojih ciljev sedaj, ko so doživeli uspehe, ki so se celo njim samim še pred nedavnim zdeli utopistični. Kako daleč bo posegla ta ekspanzija, ni mogoče presoditi. Edina, po kateri še moremo sklepati in kateri še moremo verjeti, je zgodovina, ki pravi, da se vsaka prepotenca ubije sama ob sebi.

Današnja Evropa ne dovoljuje niti diagnoze, niti in še manj prognoze. Razburjena je, na gosto posejana z bolečimi mesti, ki jih more vsak dotik

pognati v nove napetosti in vojna pričakovanja. Vsak čas se lahko spet zaziblje in prinese nova presenečenja. V poslednjih dneh smo se od nje naučili mnogo. Spoznali smo ozadja evropske politike, ugotovili smo, da v politiki ne smemo računati z logiko, temveč z verjetnostjo in predvidevanjem. Danes tudi vemo, da se je talikokrat poudarjena potreba po evropskem ravnovesju izkazala za iluzijo. Ne Nemčiji, ne Angliji, ne Italiji in nobeni drugi državi ne gre za nekakšno ravnovesje, ki more obstojati le teoretski, temveč za hegemonijo, prevladje vsake posamezne. To načelo je v praksi veljalo skozi vse zgodovinske dobe in velja tudi v naših dneh, ko Nemčija neovirano osvaja Evropo. Morda se bomo v tej novi šoli naučili politično (ne: logično!) misliti, pa tudi izsledke uporabljati pravilno, da ne bomo večni novinci kakor doslej. In morda se sedaj ne bomo več ničemur čudili; računanja z verjetnostjo so razočaranja, presenečenja in logika v našem smislu namreč tuji. Mi, ki nam je globine duševnosti razsekal in preoblikoval svetovni prevrat pred dvajsetimi leti, bomo morali svojo strukturo spremenjati; zamenjati bomo morali osnove, da bomo lahko počasi realno prodirali v svet naših idealov.

Neizmerno važen opomin nam je zgodovina preteklega meseca. Malim narodom je pokazala, da njihovo pravo mesto ni v škodljivih domačih političnih sporih, temveč v skupnem, strnjem delu. Opozorila nas je, da ne smemo biti zaverovani v prostor svojih plotov tako, da bi ne videli preko njih, kajti potem se nam bo zgodilo kakor onemu, ki je hodil po gozdu, pa ni videl dreves. Če bomo znali sedaj gledati in presojudati, se nam bodo odprle oči in nam bodo zapele misli ter ponovile prastaro resnico, da more silo zavreti le enako močna protisila. Pogodbe so padle, podpisi in besede tudi. Krinka se je odlepila z evropskega diplomatskega obraza. Sedaj šele čutimo in se začenjamo zavedati, kako daleč ter ostro je mislil Spengler, po katerem so planili vsi modreci njegovih in kasnejših časov ter zasmehovali njegov pesimizem; pa je bil veliki mislec še vedno optimist, ker ni opazil prihajajočega propada evropskega zapada v celoti. Napovedal je rojstvo avtokratov in se ni zmotil, Nietzsche pa ga je z bogatim poznanjem svojih rojakov dopolnil. V teh dneh so se začele temne prerokbe izpolnjevati; pred nami so še sicer nejasna dejstva, ki jih pa moramo premeriti v globino, da bomo mogli plodno prispevati k delu bodočih stoletij.

Stara Evropa je padla, nekdanja upanja, ugodna znamenja in demokracija tudi. Kvasiti se je začela nova Evropa, ki ji ne poznamo konca ter lahko le verjetnostno sklepamo, da bodo pretekla desetletja, preden bo vstal iz tega kaosa dognan, življensko trajnejši lik. Takrat se bomo morda spet lahko povrnili k pojmom morale, resnice in pravice. In takrat morda ne bomo več govorili o „novi Evropi“, ki more vsak trenutek nevarno zanihati, temveč o Evropi, ki bo zagotavljala miren razvoj za dolge dobe. Če seveda tudi ta rožnata misel bodočnosti ni le iluzija...

Gibanje cen in naše kmetijstvo

II. Razvoj državnega gospodarstva.

I.

Kakor našega kmetijstva ni mogoče izločiti iz svetovnega gospodarskega stroja in razvoja, tako se ne more „potegniti vase“ tudi pred razvojem državnega gospodarstva, čigar sestavni del predstavlja cel niz pojavov, ki karakterizirajo naš državno-gospodarski sestav in čigar razvoj ima velike posledice za naše kmetijstvo in za razumevanje njegovega sedanjega položaja.

Poljedelska proizvodnja v naši državi je v povojni dobi v stalnem naraščanju, ki ga razen manjših motenj tudi industrijska in agrarna kriza ni ustavila. Pojav, ki smo ga opazili v svetovnem agrarnem gospodarstvu, velja tudi za našo državo, kakor kaže preglednica:¹⁾

Leto	Površina njiv v ha	Proizvodnja pšenice v q	Proizvodnja koruze v q
1920—24	6,172.809	14,051.200	25,345.500
1927	6,405.260	15,395.500	21,085.000
1931	7,042.276	26,886.300	32,033.900
1934	7,391.755	18,596.100	51,541.800
1936	7,457.061	29,235.700	51,805.200

Naraščanje površine njiv tudi v dobi gospodarske krize ni ustavljeno. Zelo enakomerno gibanje proizvodnje pšenice in koruze — glavnih poljedelskih proizvodov — je posledica različnosti letin.

Neprimerno bolj občutljiva je za konjunktorno valovanje rudarska in livarska proizvodnja.

Rudarska in livarska proizvodnja (v tisočih ton):²⁾

Leto	Premog	Lignit	Žel. ruda	Bakr. ruda	Pirit	Boksit	Svin. in cin. rud.	Baker	Svinec	Cink
1929	4.500	1.100	427	329	60	103	112	20	9	6
1932	3.400	1.027	26	303	15	67	557	30	8	2
1937	3.960	1.063	618	650	134	357	812	39	4	4.9
1938 (I.—III.)	367	103	62	68	12	18	82	4	0.8	0.4

¹⁾ Za 1920—24 je vzeto povprečje (Vir: „Obradjena žetva i žetveni prinos“). Za ostala leta služi kot vir „Statistički godišnjak“ 137.

²⁾ Vir: Bulletin trimestriel de la Banque nationale du royaume de Yougoslavie, 1938, No. 1. Beograd. Za 1938 so všteti le prvi trije meseci.

Leta 1932, v dobi najhujše krize, je padla proizvodnja vseh rudarskih in livarskih proizvodov razen svinčene rude in bakra. Leto 1937 zaznamuje zopet velik vzpon, ki preseže v vseh panogah razen premoga in lignita l. 1929. Doslej nedoseženi vzpon rudarske proizvodnje je zlasti posledica mednarodne oboroževalne konjunktore. V večini industrijskih panog, o katerih proizvodnje ni državne statistike, se giblje proizvodnja še vedno globoko pod višino l. 1929. Za stanje današnje lesne industrije, kot ene izmed najvažnejših industrijskih panog, je značilno naslednje: „Neugodni položaj na glavnih trgih za jugoslovanski les je imel za posledico velike spremembe v aktivnosti naših gozdnih podjetij... Konstantna akumulacija rezerv izgotovljenega blaga je zelo značilna za aktivnost teh podjetij.“^{2a)}

Narodni dohodek se je gibal, kakor kaže naslednja preglednica:³⁾

Panoga gospodarstva	V milijonih dinarjev			
	1926	1931	1935	1936
poljedelstvo	18.639	9.191	8.326	11.359
živinoreja	12.740	5.816	6.891	7.556
gozdarstvo	3.936	2.637	1.939	1.970
rudarstvo	900	951	897	899
industrija	5.823	3.500	3.010	3.173
obrt	7.590	5.214	2.955	3.044
trgovina	8.480	6.512	2.676	2.749
železniški promet	1.797	1.396	1.395	1.320
pošte, telegraf in telefon	300	293	305	355
skupaj ⁴⁾	69.608	42.041	34.255	38.281

Kljub stalnemu naraščanju posejanih površin je v dobi gospodarske krize padel dohodek poljedelske proizvodnje nad 100 odst. Za spoznanje manjši padec zaznamujeta živinoreja in gozdarstvo. Industrijska kriza in kriza trgovine in obrti, ki je pri nas v precejšnji meri posledica agrarne krize, zopet od svoje strani agrarno krizo pogloblja. Porast narodnega dohodka l. 1936 za štiri milijarde je neznaten v primeri s padcem 35 milijard v razdobju gospodarske krize v celotnem narodnem gospodarstvu kakor tudi v posameznih panogah.

II.

Padec narodnega dohodka v poljedelstvu, živinoreji in gozdarstvu je posledica svetovne industrijske in agrarne krize: Cene agrarnih produktov na veliko so se na našem tržišču gibale, kakor kaže preglednica:⁵⁾

^{2a)} Isti vir kakor pod ²⁾.

³⁾ Vir: „Statistički godišnjak“ 1937.

⁴⁾ Pod rubriko „skupaj“ so poleg navedenih panog vštete še nekatere druge kakor ribolov, pomorski promet, kreditne ustanove itd., tako da ta rubrika vsebuje celotni narodni dohodek.

Leto	Rastlinski proizvodi	Živalski proizvodi
1926	100	100
1928	130,1	108,6
1930	89,3	96,3
1932	67,5	56,6
1934	57,4	55,4
1937	74,1	65

V razdobju 1928—1934 so padle cene rastlinskih proizvodov nad 100 odstotkov, živalskih nekoliko manj. V naslednjih letih se cene rastlinskih proizvodov (pšenica, koruza) občutneje popravljajo kakor cene živini.

Cene industrijskih proizvodov so padle v dokaj manjši meri kakor cene agrarnih. „Škarje“ so bile tem bolj odprte, čim globlja je bila gospodarska kriza. Gibanje cen štirih važnih agrarnih proizvodov in štirih proizvodov industrije nudi naslednjo sliko:⁶⁾

	1928	1935	1937
pšenica	1156	479	715
krompir	2288	1111	1533
mleko	1500	1000	1000
drva	1964	1250	1178
cement	1387	1707	1733
sol	962	1346	1153
kavina primes	1875	1666	1771
milo	2319	1739	1739

Dočim so cene agrarnih proizvodov podvržene velikim skokom, so cene organizirane industrije razmeroma stalne. Nesorazmerje med cenami blaga, ki ga kmet kupuje, in med cenami blaga, ki ga prodaja, kaže za Hrvaško in Slavonijo naslednji indeks cen:⁷⁾

	1932	1934	1936	1937
Cena vsega blaga, ki ga kmet kupuje (v zlatu)	146	106	103	105
Cena vsega blaga, ki ga kmet prodaja (v zlatu)	107	68	74	67
Pasivni saldo	39	38	29	38

⁵⁾ Bulletin trimestriel de la Banque nationale du royaume de Yougoslavie, 1938, No. 1, Beograd.

⁶⁾ Indice, Zagreb, 1929. Indeks, Zagreb, 1937. Izhodišče navedenih indeksov (100) je leta 1913—14.

⁷⁾ Indeks 1937. 100 je leta 1913—14

Po tem indeksu ima mala kmetija, ki je imela 1913—14 10.000 din letnih dohodkov, 1937 ob nezmanjšani proizvodnji in prodaji le 6700 dinarjev. Izdatki, ki so prej znašali recimo prav tako 10.000 din, so se sedaj ob neizpremenjenem konsumu dvignili na 10.500 din. L. 1913—14 še uravnotežena mala kmetija izkazuje 1937 ob istem življenjskem standardu in isti reprodukciji 3800 din samo zaradi razlike v cenah. Srednja kmetija, ki je imela l. 1913—14 30.000 din letnih dohodkov in 15.000 din izdatkov, ima 1927 20.000 din dohodkov in 16.000 din izdatkov. Dohodek je padel od 15 tisoč na 4100 din. V resnici je razlika še večja. Kajti v gornji postavki dohodkov so večinoma vsebovane cene na debelo, ki so pogosto mnogo višje kakor cene, ki jih prejme mali producent za svoje blago. Poleg tega ni upoštevano nihanje cen v različnih letnih časih in cela vrsta drugih činiteljev, ki v letih krize vedno bolj rušijo zlasti cene na trgu malega producenta. Zavest kmeta, da ga cene najbolj uničujejo, je pravilna; kajti pri cenah je v nasprotju z javnimi dajatvami, ki jih odračuna letno enkrat za vselej, trajno dan za dnem izkoriščen, kadar koli stopi na tržišče.⁸⁾

„Škarje“, ki smo jih ugotovili po vseh državah, so zlasti odprte pri nas. Deloma so posledica razlike med racionalizirano poljedelsko proizvodnjo na zapadu in med našo malokmečko proizvodnjo. V mnogo večji meri pa so plod umetnega vzdrževanja izredno visokih cen industrijskih proizvodov s pomočjo organizirane in regulirane proizvodnje, prodaje in zaščitne carine. Dočim se je naš kartelirani cement prodajal v inozemstvu v letih 1935—37 za 16—25 din cent, se je v tuzemstvu vnovčeval po 70—80 din. Trošarina za tuzemstvo znaša 15 din, tako da je razlika med prodajno ceno doma in v inozemstvu 39—40 din.⁹⁾ Pojav visokih razlik med stroški proizvodnje in prodajno ceno moremo opazovati pri galici, umetnih gnojilih in drugih proizvodih industrije, ki so življenjskega pomena za napredek ali nazadovanje kmečkega gospodarstva.

⁸⁾ „Narodno blagostanje“, 19. febr. 1938, ugotavlja: „Indeks cen rastlinskih proizvodov je šel skozi dve fazi v odnosu proti industrijskim. V januarju 1937 je bil indeks rastlinskih proizvodov 66,5, a industrijskih 74,0. Od maja so se začele škarje zapirati, septembra so se zaprle, a zadnje tri mesece so bile odprte na račun industrijskih...“ Brez dvoma je, da za Slovenijo ta pojav ne drži. Naš mali in srednji kmet je trpel od škarij že 1926, to je tistega leta, ki je vzeto v navedenem indeksu kot osnova = 100. Za naše razmere 1926 ni bilo več pravega „sorazmerja“ med cenami, kakor to predstavlja navedeni indeks. Dalje je sestava indeksa bistveno odvisna od izbire predmetov rastlinske in industrijske proizvodnje. Slovenski srednji in mali kmet ni dosti pridobil z dvigom cen pšenice, ki jo mora drago kupovati, dočim pomeni dvig cene pšenice pridobitev za kmeta v Vojvodini in Sremu. In končno je velika razlika med cenami na debelo, ki jih vsebuje indeks, in med cenami, ki jih prejme kmet za svoje pridelke.

⁹⁾ Podatki iz članka „Cement i poljoprivreda“, ing. Salaj, Agronomski glasnik, 1938. IX.

Poleg industrije večajo „škarje“ še različni trgovci in posredniki. Rudolf Bičanić pripoveduje v svoji knjigi „Kako živi narod“, da so dalmatinski kmetje plačevali vaškemu trgovcu osem dinarjev za kilogram soli, ki so jo plačali v svojem blagu. „Povsod so kmetje izrabljeni od močnejših, ki izkoriščajo njihovo stisko in bedo..., kajti na tržišču vlada tisti, ki je denarno močnejši, ki more čakati, a žrtev je tisti, ki je prisiljen prodati in kupovati...“¹⁰⁾

V prvem spontanem odporu proti „škarjam“ in sličnim oblikam izrabljanja revnega podeželskega prebivalstva se je rodila misel po osamosvojitvi vasi, po tako imenovani avtarkiji kmečkega gospodarstva. „Prilagodi svoje gospodarstvo in svoje življenje svojim gospodarskim močem. Teži za tem, da proizvedeš čim več svojih potrebščin sam. Ne kupuj drago, da ti ne bo treba prodajati poceni. Z eno besedo, najprej je treba odstraniti verigo, ki veže kmeta na kapitalistični trg...“^{10a)}

V nekaterih pokrajinah naše države je imela zamisel avtarkije dokajšen odmev radi njihove nizke ekonomske in socialne strukture. V Sloveniji, kjer je ta struktura na višji stopnji in kjer so niti, ki vežejo tržišče z vasjo močnejše, ta misel ni zakoreninjena. V borbi za uravnovešanje proračunov naših kmečkih gospodarstev se uveljavlja naslednji zakon: čim večje so „škarje“ in javne dajatve, tem manjši je nakup življenjskih potrebščin (umetni gnoj, orodje itd.) in tem večja je potreba po prodaji čim več agrarnih proizvodov. Zvišanje predmetov prodaje naj bi nadomestilo nižjo ceno. Dejstvo „škarij“ je v našem kmečkem gospodarstvu nižanje življenjskega standarda delovnih moči ter degradacija poljedelstva. Naš eksport je resnično „ekspert lačnih“, česar se kmet dobro zaveda, ko pravi, da bi „z lahkoto vse, kar nesemo na trg, doma pojedli.“

„Škarje“ pridejo do izraza tudi v celotnem narodnem dohodku in njegovih panogah. Medtem ko so dohodki poljedelstva, živinoreje in gozdarstva v letih 1926—35 padli za 100 odst., se je gibal dohodek nekaterih panog industrije, prometa itd., kakor kaže preglednica:^{10b)}

	V milijonih dinarjev			
	1926	1931	1935	1936
Industrija	5823	3500	3010	3173
Kreditne ustanove	525	557	323	432
Avtomobilski promet	300	300	231	282
Rudarstvo	900	951	897	899
Gradbena delavnost	809	728	583	694

¹⁰⁾ Rudolf Bičanić: „Kako živi narod“, Zagreb, 1936. Veren opis življenja v pasivnih krajih Dalmacije, zapadne Bosne in Hercegovine.

^{10a)} Bičanić, istotam.

^{10b)} Statistički godišnjak, 1937.

III.

V agrarnih državah jugovzhodne Evrope je velikega pomena za stanje in gibanje kmetijstva država. Njena davčna, carinska in industrijska politika ter dejstvo, da je država producent nekaterih za kmeta najvažnejših produktov, kakor soli in petroleja, je tolike važnosti, da more v veliki meri vplivati na ublažitev ali poglobitev agrarne krize in njenega najbolj vidnega pojava nesorazmerja cen.

Gibanje celotnega našega narodnega dohodka in gibanje prejemkov države kaže naslednja preglednica:^{10c)}

	V milijonih dinarjev			
	1926	1931	1935	1936
Narodni dohodek	68.608	42.041	34.255	38.281
Prejemki države	11.606	10.586	10.001	10.252

Preglednica kaže, kako velikega pomena je državno gospodarstvo v okviru celotnega narodnega gospodarstva. Dočim je padel narodni dohodek v razdobju 1926—35 nad 100 odst., so državni prejemki padli za nekaj nad 15 odst. Državni prejemki, ki so tvorili 1926 šestino narodnega dohodka, so se 1935 dvignili skoraj na tretjino. Leta 1936 se je udeležba države zopet nekoliko zmanjšala. Čim težja je gospodarska kriza, tem manjša je razlika med narodnimi dohodki in prejemki države, tem večje so realne javne dajatve in tem večje je nesorazmerje med dohodki in dajatvami kmečkega ljudstva. Medtem ko je narodni dohodek podvržen velikemu skakanju cen, izkazujejo državni prejemki neko stabilnost, ki se le nekoliko uklanja konjunktornemu valovanju.

Prejemki države se delijo na direktne davke (zemljarina, pridobnina, uslužbenski davek), indirektne davke v ožjem smislu besede (carina, koleki in trošarina), monopole (tobak, sol, petrolej, vžigalice in cigaretni papir), ter dohodke državnih podjetij (železnica, pošta itd.). Za kmetijstvo in za gibanje cen so posredno ali neposredno vsi ti prejemki velikega pomena. Po svoji notranji strukturi so državni prejemki sestavljeni, kakor kaže naslednja preglednica:^{10d)}

^{10c)} Statistički godišnjak, 1937. Poročilo Narodne banke. Prejemki države v letih 1926—37 so izračunani definitivno, zadnji le provizorično. Vsak letni prejemek države obsega v resnici letni proračun za del tekočega in del naslednjega leta. Kjer je v preglednici n. pr. navedeno leto 1926, pomeni to z ozirom na državne prejemke proračunsko leto 1926—27.

^{10d)} Bilten Narodne banke, 1938, št. 1. Številke let 1925—26 do 1932—33 so definitivne, 1937—38 pa le provizorične. Poleg omenjenih štirih glavnih virov dohodkov vsebuje državna statistika še rubriko raznih dohodkov, ki znašajo skupno 80—180 milijonov letno. V navedeni zadnji skupini „skupaj“ so ti dohodki šteti.

	V milijonih dinarjev				
	Dir. davki	Indir. davki	Monopoli	Drž. podjetja	skupaj
1925—26	1.960	3.860	2.519	3.630	12.063
1932—33	1.790	2.503	1.894	3.141	9.452
1937—38	2.690	3.165	2.068	3.777	11.804

Izmed direktnih davkov je kmet neposredno zainteresiran na zemljarini, ki znaša v proračunskem letu 1938—39 460 milijonov dinarjev. Ta vsota razmeroma ni visoka. Toda zemljarina predstavlja osnovo za odmero samoupravnih dajatev, ki znašajo v Sloveniji 180 odst. neposrednega državnega davka.¹¹⁾ Posredni vpliv izvaja na položaj kmeta uslužbenski davek, ki se je v razdobju 1926—38 dvignil od 49 na 270 milijonov. Kajti čim večji del mezde in plače odpade na javne dajatve, tem slabotnejši je notranji trg za kmetijske pridelke.

Razdelitev in gibanje posrednih davkov kaže tabela:¹²⁾

	V milijonih dinarjev			
	Trošarine	Kolki in pristojb.	Carine	Skupaj
1926—27	710	1.184	1.681	3.576
1929—30	941	1.221	1.520	3.693
1933—34	773	893	635	2.301
1936—37	843	1.055	832	2.731
1937—38	915	1.207	1.042	3.165

Posredni davki tvorijo poleg državnih podjetij najvišjo postavko v državnih prejemkih. Med trošarinami zavzema prvo mesto sladkor, ki pri-

¹¹⁾ Banovinska doklada na zemljarino znaša 95 odst., doklade za cestne odbore 15 odst., občinske doklade povprečno 65 odst., za Kmetijsko zbornico 5 odst., torej skupno 180 odst., kar znatno poveča celotno direktno obremenitev. Banovinska kmetijska anketa je v Ljubljani maja 1938 ugotovila naslednje: „Da bi se zemljiški davek spravil v sklad z dejanskim stanjem in plačilno zmožnostjo kmetovalcev, bi bilo nujno potrebno:

1. Katastralni čisti odnos se mora znižati v Sloveniji na polovico. Ta zahteva je utemeljena v tem, da je Slovenija kmetijsko pasivna pokrajina.

2. Kakor pri uslužbenskem davku, naj se tudi pri zemljiškem prizna nek eksistenčni minimum na ta način, da se kmetovalci, ki se vzdržujejo izključno ali pa v precejšnji meri samo od kmetijstva in katerih posestvo ne presega po površini 5 ha, oprostitjo plačevanja zemljiškega davka. Ta zahteva je utemeljena v dejstvu, da take male kmetije donošajo komaj toliko pridelka, da ne zadostuje niti za golo prehrano kmetovalca in njegove družine in da iz kmetije ne more dobiti skoraj nobenih denarnih dohodkov. (Božič: „Javne dajatve in kmetijstvo“, str. 10. Referat na banovinski anketi v Ljubljani 1938.)

¹²⁾ Biljten Narodne banke, 1938, št. 1. V vseh navedenih statistikah, ki so iz v lečki iz občne državne statistike, sem upošteval tista leta, v katerih je bila kriza najgloblja in tista, ko je bila na vrhuncu. Vmesna leta zaznamujejo enakomeren razvoj med navedenima skrajnostima.

naša nad polovico dohodkov vseh trošarin (1936 542 milijonov), na drugem mestu je električni tok, na tretjem kava. Radi kartelne organizacije zatrošarinjenih industrijskih izdelkov odpade plačilo trošarine običajno na konsumenta. „Škarje“ se na ta način še bolj povešajo in onemogočajo podeželju konsum nekaterih izdelkov industrije.¹³⁾ Nasprotno zatrošarinjeni „kmetijski pridelki, ki jih kmetovalec prodaja, običajno ne vplivajo na prodajne cene, ker se ravnajo te cene po razmerju med ponudbo in povpraševanjem.“¹⁴⁾

Istočasno, ko mednarodna konkurenca ruši cene naših agrarnih proizvodov ter se obdajajo sosedne uvozniske države s carinskimi mejami pred našimi agrarnimi produkti, visoka carina naše države, drži na višini cene industrijskih izdelkov in kmetijskih potrebščin, kakor galice, poljedelskih strojev, umetnih gnojil itd. V tem smislu je pravilna ugotovitev: „Nesorazmerje med cenami kmetijskih proizvodov in industrijskih izdelkov je za kmetovalca v svojem bistvu javna davščina, ker mora te predmete kupovati dražje radi zaščite domače industrije.“¹⁵⁾

Sestava in gibanje dohodka monopolnih izdelkov, ki spadajo po večini med najnujnejše predmete kmečkega konsuma, je naslednja (v milij. din):¹⁶⁾

	V milijonih dinarjev				
	Tobak	Sol	Petrolej	Vžigalice	Cigaretetni papir
1926—27	1.762	308	153	142	145
1930—31	1.704	225	137	127	106
1933—34	1.339	223	113	92	57
1936—37	1.340	277	134	73	63

Padanje dohodka je v prvi vrsti posledica padanja konsuma teh izdelkov. Konsum vžigalic je v razdobju 1929—36 padel od 12 milijard žveplenk na 8 milijard letno. Letno razmerje med monopolno takso in ceno prodanih predmetov kaže naslednja preglednica:¹⁷⁾

	Cena prodanih predmetov l. 1936	donos mon. takse
Vžigalice	133 milijonov	73 milijonov
Petrolej	250 milijonov	134 milijonov

Kot zadnja velika postavka državnih dohodkov so državna podjetja.

¹³⁾ Zastopnik kmetov je na banovinski kmetijski anketi izjavil: „Sladkorja smo se mi kmetje že odvadili. Zato nas najbolj ne zanima cena sladkorja. Bolj se nas tiče vprašanje znižanja cene soli. Kajti če si mi kmetovalci ne bomo mogli zabeliti krompirja z mastjo, bi si ga hoteli vsaj s soljo.“

¹⁴⁾ Božič, istotam, str. 12.

¹⁵⁾ Božič, istotam, str. 12.

¹⁶⁾ Biljten Narodne banke.

¹⁷⁾ Statistički godišnjak, 1937. O ceni soli ugotavlja Fran Erjavec v svojem „Kmetiškem vprašanju v Sloveniji“, da stane v Avstriji (leta 1928) 50 par, pri nas pa 3.50 din.

Tudi ona izkazuje neko stalnost in relativno nepodvrženost konjunktornim pretresljam. V razdobju 1926—36, ko je padel narodni dohodek od poljedelstva, živinoreje in gozdarstva za najmanj 100 odst., ni padel dohodek železniškega prometa niti za eno četrtino, dohodki pošte, telegrafa in telefona pa so se celo dvignili, kar predstavlja edini slučaj izmed vseh panog narodnega gospodarstva.¹⁸⁾

Poleg kartelne organizacije industrije zaščitne carine tudi nešteti posredni davki povečujejo nesorazmerje med cenami kmetijskih izdelkov in med cenami industrije, prometa in vsotami javnih dajatev. Navedeno nesorazmerje slabi celotno naše agrarno gospodarstvo, ki je zajeto v svetovno agrarno krizo, za malega in zlasti srednjega kmeta pa pomeni to nesorazmerje osrednji problem, na katerem se lomi njegovo gospodarstvo.

IV.

Spričo omejevanja našega izvoza agrarnih produktov poudarjajo mnogi gospodarstveniki potrebo po jačanju notranjega trga, ki naj bi vsaj deloma popravil cene agrarnih produktov. Brez dvoma je, da je industrijska kriza in z njo zoževanje notranjega trga doprineslo svoj del k padcu cen in silnim težkočam pri vnovčevanju kmetijskih pridelkov.

Povprečna dnevna zavarovana mezda in število zavarovanega delavstva v Jugoslaviji se je gibalo:¹⁹⁾

	Število delavstva	Povprečna zavarovana mezda
1924	459.541	22,21
1928	565.796	25,82
1930	631.181	26,56
1933	520.980	23,22
1935	564.287	21,65
1936	616.209	21,68
1937	—	22,71

Leta 1936 je bilo 14.971 delavcev manj zavarovanih kakor 1930, i. 1935 pa celo 66.894 delavcev manj. Radi padca mezd so delavci zaslužili 1936 nad 700 milijonov dinarjev manj kakor 1931. Če bi vodili statistiko še o gibanju vseh nezavarovanih, ki jim je glavni vir dohodkov mezdni zaslužek, potem bi navedene številke in razlike bile dokaj višje.

Delno dviganje cen nekaterih agrarnih proizvodov, porast proizvodnje težke industrije in nekateri drugi pojavi gospodarske ožitve v letih 1935—38 niso dvignili življenjskega standarda konsumentov. Okrepitev notranjega trga kot doslej naravna posledica gospodarskega dviga je to pot radi izredno

¹⁸⁾ Glej gornjo preglednico o narodnem dohodu.

¹⁹⁾ Osrednji urad za zavarovanje delavcev. „Radnička zaštita“, Zagreb, 1937.

težkih prilik, v katerih se ta konjunktura razvija in radi delnega enostranskega značaja te konjunktore, izostala. Gibanje cen poljedelskih proizvodov in gibanje povprečne zavarovane mezde je bilo naslednje:

	Višina mezde	Indeks cen poljedelskih proizvodov
1934	22,24	57,4
1935	21,65	68,2
1936	21,68	69,7
1937	22,71	74,1

Ko so 1934—36 mezde še padale, odnosno vztrajale na isti višini, so se cene poljedelskih proizvodov dokaj dvignile. Dvig mezd 1937 je občutno zaostal za dviganjem cen poljedelskih proizvodov.

Sličen pojav slabitve notranjega trga kaže gibanje prejemkov državnih nameščencev v razdobju 1934—37. V tem razdobju so po državnem proračunu padli osebni izdatki za 196 milijonov.

Vzporedno z dviganjem proizvodnje v nekaterih industrijskih panogah in z dviganjem cen se nadaljuje slabitev notranjega trga, kar ima za vnovčevanje kmetijskih pridelkov neugodne posledice. Nekatera slovenska mesta in industrijska središča, kakor Mežiška dolina, Gorenjsko itd., dokazujejo kolikega pomena je za kmetijstvo obstoj in razmah notranjega trga, na katerem more tudi mali producent, ki ga od svetovnih tržišč odrivajo vnovčiti svoje pridelke. Zato je slabitev ali jačanje notranjega trga posebej za Slovenijo velikega pomena.

O gibanju kupne moči najširših in najštevilnejših plasti naše države nimamo podatkov. Ni točnih števil, ki bi nam predočile razvoj življenjskega standarda malega kmeta v pasivnih krajih Dalmacije, Bosne in Črne gore, pastirjev iz južne Srbije, malega producenta iz Šumadije in Hrvatskega Zagorja. Toda mnogi primeri njihovega življenja dajo sklepati na celotno sliko. Statistika o konsumu monopolnih izdelkov kaže naslednji razvoj:²⁰⁾

	Prodano skupno	Tobaka na l prebiv. Jugosl.	Prodano vžig.	Solí	
				kamene	morske
1927	10.194	773 gramov	—	44.925	39.732
1931	9.443	675 „	10.825	30.330	38.866
1936	6.933	460 „	8.097	15.223	64.528
	(v mil. kg)		(v mil. žvepl.)	(v mil. kg)	

Gibanje konzuma navedenih predmetov lahko smatramo kot merilo za razvoj kupne moči najširših slojev države.

²⁰⁾ Statistički godišnjak, 1937.

V.

V Sloveniji je industrijska kriza posebno dolgotrajna in ne izkazuje v zadnjih letih tistega vzpona, kakor velja za državno povprečje. Konjunktura 1935—38 v rudarski in livarski proizvodnji je v Sloveniji nepoznana.²¹⁾ Pomanjkanje gradnje novih transportnih in drugih objektov ter stagnacija v razvoju industrije zadene ravno podeželsko prebivalstvo, med katerega je že skozi desetletja pred vojno prišel denar zlasti s pomočjo mezdnega zaslužka v industriji. Kakor so „škarje“ vzrok pomanjkanja denarja pri srednjem in malem kmetu, tako je pri podeželskem proletariatu vzrok, da „ni denarja“ zlasti globina in dolgotrajnost industrijske krize v Sloveniji.

Radi pomanjkanja posebnih statistik za Slovenijo moremo tudi o agrarni krizi postaviti le splošne trditve. Agrarna kriza v Sloveniji je radi pomanjkanja kreditov in zadostnih subvencij ter radi zunanje trgovinske politike²²⁾ in deloma radi značaja industrijske krize globlja in dolgotrajnejša, kakor to velja za državno povprečje. Gibanje cen v letih 1935—38 kaže za les in živino, ki sta naša glavna agrarna predmeta za na trg, razmeroma neznamenit dvig (pri živini), odnosno celo padanje (pri lesu).²³⁾ Splošna državna davčna, kreditna, prometna itd. politika splošno krizo v Sloveniji radi nenakomerne mere za vse pokrajine v državi zaostruje, zavlačuje in otežkoča gospodarski dvig.

Na osnovi poglavij o razvoju svetovnega in državnega gospodarstva moremo ugotoviti naslednje:

Prvič: Agrarna in industrijska kriza po svetu je imela za posledico novo gospodarsko politiko industrijskih uvoznških držav. Avtarkija in slična gospodarska načela gredo za tem, čim bolj omejiti uvoz agrarnih produktov. Jugoslavija kot agrarna izvoznška država je bila s to politiko posebej udarjena.

Drugič: Sistem prevaljevanja bremen krize je zadel Slovenijo kot sestavni del državnega gospodarstva in pokrajino malih producentov še s posebno ostrino. Omejevanje našega deleža pri izvozu, posebno težka industrijska in agrarna kriza, je imela za posledico, da je Slovenija postala v gospodarskem — in posredno deloma tudi v političnem in kulturnem pogledu — periferija Evrope in Jugoslavije. (Konec II. dela.)

²¹⁾ Glej preglednico o razvoju rudarske in livarske proizvodnje (II. del, prvo poglavje).

²²⁾ Na banovinski anketi je prišel do izraza veliki pomen, ki ga ima za naše kmetijstvo enakopravnost vseh pokrajin pri izvozu. Kmetje so iznesli primer, kako so v enem izmed preteklih let propadla jabolka našim izvoznikom, ker se je preskrbelo le za izvoz sliv z juga, „na naša jabolka so pa pozabili“. Slični so bili slučajji s fižolom, sirom itd.

²³⁾ Nasprotje med gibanjem konjunktura na jugu in v Sloveniji ustvarja za našega malega producenta in delavca vrsto novih težkih problemov, kakor je n. pr. „drag kruh“ in sploh skok cen nekaterih poljedelskih proizvodov, pri čemer ni bila najmanjšega pomena špekulacija.

Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricaĥ

(Dalje)

Zavoljo izrazito kmečkġega znaġaja Jeruzalemskih goricaĥ je potreba po zemlji Ńe izrazito obġutnejŃa. Kaki so notranji odnosi med 733 zemljiŃskimi gospodarstvi iz povpreġij ni razvidno. Vsa izmed 733 gospodarstev nimajo vseh kultur. Podrobneje je to razvidno iz sledeġe preglednice:

Velikost v ha	Ńtevilno	Ńtevilno gospodarstev brez					
		njiv	travn.	vrtov	vinogr.	paŃn.	gozd.
do 0.5	77	55	67	28	32	44	73
0.5— 1	82	27	68	28	25	39	66
1— 2	136	17	80	38	29	42	74
2— 5	208	2	63	39	49	36	35
5—10	124	—	13	15	15	7	5
10—15	49	—	—	4	5	—	1
15—20	25	—	—	—	3	1	—
20—30	23	—	—	—	—	—	—
nad 30	9	—	—	—	1	—	—
skupno	733	101	291	152	159	169	254
v %	100	13.78	39.7	20.7	21.69	23.0	34.65

Med 733 zemljiŃskimi gospodarstvi lastnikov iz Jeruzalemskih goricaĥ je 13.78 odstot. brez njive in nima osnovnih pogojev, da bi na lastni zemlji pridelalo svoj kruĥ. 39.7 odstot. lastnikov nima travnika odnosno 23.0 odstot. lastnikov nima paŃnika, brez travnika in paŃnika skupno pa je 14.19 odstot. vseh lastnikov iz Jeruzalemskih goricaĥ (104 lastniki in sicer velikosti do 0.5 ha 38, 0.5—1 ha 31, 1—2 ha 23, 2—5 ha 11, 5—10 ha 1). Ena sedmina (14.19 odstot.) lastnikom manjkajo osnovni pogoji za Ńivinorejo; 20.7 odstot. lastnikov je brez vrtov in je brez osnovnih pogojev za sadjerejo; brez vinograda, najvaġnejŃe zemljiŃske kulture v Jeruzalemskih goricaĥ, je 21.69 odstot., torej ġez eno petino vseh lastnikov; 34.65 odstot. ($\frac{1}{3}$ vseh!) lastnikov nima gozda, torej jim manjka najnujnejŃih drv za kurjavo in listja za steljo.

Nastane vpraŃanje, v kakem razmerju so pri posameznih zemljiŃskih gospodarstvih kulture.

Z lastniŃtvom njiv je povezano 632 zemljiŃskih gospodarstev izmed 733. Kako povrŃino njiv imajo posamezna zemljiŃska gospodarstva, kaġe podrobneje prva preglednica na strani 363.

Pri teh gospodarstvih z njivami so mnoga taka, da lastniki nimajo pogojev pridelati na lastni zemlji dovolj kruĥa (saj ima skoro ena ġetrtnina vseh komaj po do 0.5 ha njiv!), nekatera gospodarstva pa imajo mnogo njiv, v

Velikost v ha	Ima njiv ha											skupno
	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	
do 0,5	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22
0,5— 1	41	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55
1— 2	57	43	16	3	—	—	—	—	—	—	—	119
2— 5	21	45	57	46	31	6	—	—	—	—	—	206
5—10	1	3	9	15	34	42	20	—	—	—	—	124
10—15	1	—	—	—	2	5	31	8	2	—	—	49
15—20	—	—	—	—	—	1	6	18	—	—	—	25
20—30	—	—	—	—	1	—	3	17	2	—	—	23
nad 30	—	—	—	—	—	—	1	1	7	—	—	9
skupno	149	99	82	64	68	54	61	44	11	—	—	632

prvi vrsti večja zemljiška gospodarstva, tako da imajo pogoje pridelati za lastno porabo, za prodajo ali za delovno silo, odnosno lahko dajo njive v zakup.

Travnike in pašnike ima 629 zemljiških gospodarstev izmed 733. Podrobneje je njih lastništvo razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Ima travnikov in pašnikov ha											skupno
	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	
do 0,5	39	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	39
0,5— 1	48	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	51
1— 2	94	16	2	1	—	—	—	—	—	—	—	113
2— 5	91	72	28	3	3	—	—	—	—	—	—	197
5—10	11	30	21	27	26	7	1	—	—	—	—	123
10—15	1	3	4	9	11	12	9	—	—	—	—	49
15—20	—	—	—	—	7	10	8	—	—	—	—	25
20—30	—	—	—	—	1	2	12	7	1	—	—	23
nad 30	—	—	—	—	—	—	1	4	3	1	—	9
skupno	284	124	55	40	48	31	31	11	4	1	—	629

Tudi pri gospodarstvih s travniki in pašniki so mnoga taka, da nudijo tesne pogoje za vzdrževanje živine (saj ima skoro ena polovica vseh komaj po do 0,5 ha travnikov in pašnikov).

Gozdove ima 479 zemljiških gospodarstev izmed 733 (34,65 odstot. gospodarstev je brez gozda!). Podrobneje je to razvidno iz prve preglednice na strani 364.

Med gospodarstvi z gozdom je skoro ena polovica (219) takih, kjer gozd skoro krije potrebo po kurivu, saj skoro ena polovica gospodarstev nima gozda nad 1 ha velikosti. Večja gospodarstva pa imajo pogoje, da iz lastnega gozda krijejo potrebo po kurjavi, še več, imajo pogoje za prodajo lesa, šibja in listja za steljo. Mali gozdovi so izčrpani.

Velikost v ha	Ima gozda ha											
	do 0.5	0.5-1	1-1.5	1.5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	skupno
do 0.5	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
0.5— 1	11	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16
1— 2	42	17	2	1	—	—	—	—	—	—	—	62
2— 5	53	66	31	19	4	—	—	—	—	—	—	173
5—10	5	14	32	35	26	7	—	—	—	—	—	119
10—15	—	1	2	2	21	10	11	1	—	—	—	48
15—20	—	—	—	—	2	4	14	5	—	—	—	25
20—30	—	1	—	—	1	1	9	10	1	—	—	23
nad 30	—	—	—	—	—	—	1	2	5	—	1	9
skupno	115	104	67	57	54	22	35	18	6	—	1	479

Vrtove ima 581 zemljiških gospodarstev izmed 733. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Ima vrta ha											
	do 0.5	0.5-1	1-1.5	1.5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	skupno
do 0.5	49	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49
0.5— 1	54	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	54
1— 2	94	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	98
2— 5	125	39	3	1	1	—	—	—	—	—	—	169
5—10	59	42	7	—	1	—	—	—	—	—	—	109
10—15	24	12	8	1	—	—	—	—	—	—	—	45
15—20	10	9	3	2	1	—	—	—	—	—	—	25
20—30	5	4	7	3	4	1	—	—	—	—	—	23
nad 30	2	1	3	—	1	—	—	—	1	—	—	9
skupno	422	110	32	7	8	1	—	—	1	—	—	581

Pri lastnikih iz Jeruzalemskih gorc izrazito prevladujejo mali vrtovi, tri četrtine vrtov (422 izmed 581!) je velikih do 0.5 ha, le 10 vrtov meri nad 2 ha (2—3 ha 8, 3—4 ha 1, 10—15 ha 1).²²⁾

Vinogradi so najvažnejša zemljiška kultura v Jeruzalemskih gorc.

Vinograde ima 574 zemljiških gospodarstev izmed 733.²³⁾ Podrobneje je to razvidno iz prve preglednice na str. 365.

Prevladujejo mali vinogradi, saj je nad tri petine vinogradov teh lastnikov iz Jeruzalemskih gorc velikosti do 0.5 ha. Vsa zemljiška gospodarstva z vinogradi nad 4 ha velikosti (7) niso kmečka gospodarstva. Njih lastniki

²²⁾ Lastniki izven Jeruzalemskih gorc pa imajo v Jeruzalemskih gorc 27 vrtov nad 2 ha velikosti in sicer velikosti 2—3 ha 14, 3—4 ha 6, 4—6 ha 2, 6—10 ha 2, 10—15 ha 3 vrtove.

²³⁾ Všteti so tudi vinogradi, ki jih imajo ti lastniki izven Jeruzalemskih gorc, skupno 3.6 ha; izven Jeruzalemskih gorc ima vinograde 12 lastnikov iz Jeruzalemskih gorc, med njimi 5 samo izven, 7 pa izven Jeruzalemskih gorc in v njih.

Velikost v ha	Ima vinograda ha												skupnc
	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	nad 30	
do 0,5	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45
0,5— 1	47	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	57
1— 2	68	32	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	107
2— 5	89	53	14	2	1	—	—	—	—	—	—	—	159
5—10	52	43	9	3	1	—	1	—	—	—	—	—	109
10—15	11	15	9	4	4	1	—	—	—	—	—	—	44
15—20	5	6	6	3	1	—	1	—	—	—	—	—	22
20—30	3	5	7	2	3	1	—	1	1	—	—	—	23
nad 30	—	2	1	—	1	1	—	1	—	1	—	1	8
skupno	320	166	53	14	11	3	2	2	1	1	—	1	574

(Ulm, Litmerk; Beniger, Mihalovci; Cerkev Sv. Miklavž; Fischerauer, Plešivec; Kodolitsch, Gomila; Košar, Kog; Breznik, Kog) obdelujejo zemljo z mezno delovno silo.

Med vsemi 733 lastniki iz Jeruzalemskih gorici je lastništvo posameznih kultur v sledečem razmerju, kakor kaže preglednica (število lastnikov izraženo v odstotkih):

Kulture	Ima ha v %												
	nič	do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3,4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	nad 30
njive	13,78	20,33	13,50	11,19	8,73	9,28	7,37	8,32	6,00	1,50	—	—	—
travniki in pašniki	14,19	38,76	16,91	7,50	5,45	6,55	4,23	4,23	1,50	0,54	0,14	—	—
gozdovi	34,65	15,69	14,19	9,14	7,77	7,37	3,00	4,78	2,45	0,82	—	0,14	—
vrtovi	20,70	57,60	15,01	4,37	0,95	1,09	0,14	—	—	0,14	—	—	—
vinogradi	21,69	43,65	22,65	7,23	1,91	1,50	0,41	0,27	0,27	0,14	0,14	—	0,14

To razmerje je za skrajno večino zemljiških gospodarstev lastnikov iz Jeruzalemskih gorici neugodno, skrajno neugodno ob dejstvu, da ima teh 733 lastnikov le 56,63 odst. produktivne površine Jeruzalemskih gorici, odnosno le: 76,36 odst. vseh njiv, 68,64 odst. vseh travnikov, 48,97 odst. vseh vrtov, 30,49 odst. vseh vinogradov, 58,87 odst. vseh pašnikov, 53,94 vseh gozdov.

Med 733 zemljiškimi gospodarstvi lastnikov iz Jeruzalemskih gorici je 718 individualnih ali družinskih, 15 pa raznih ustanov (gasilska društva Vitan, Radomerje, Podgradje; upravna občina Kog; šolske občine: Sv. Bolfenk, Sv. Miklavž, Svetinje; denarna zavoda: Kmečka hranilnica in posojilnica Sv. Bolfenk, Hranilnica in posojilnica za Sv. Miklavž itd. — Sv. Miklavž; cerkve: Sv. Bolfenk na Kogu, Sv. Miklavž, Svetinje, Cerovec, Jeruzalem, Podgradje). Te ustanove imajo v Jeruzalemskih goricih skupno 76,9 ha zemlje. Podrobneje to kaže sledeča preglednica:

Ustanove	Števílo	Ima v Jeruzalemskih gorícah ha							
		njiv	travn.	vtov	vinogr.	pašn.	gozd.	stavb	skupno
Cerkve	6	20.0	5.9	4.3	12.4	9.3	19.4	0.9	72.2
Den. zavodi	2	2.7	0.1	0.1	0.4	—	—	0.1	3.4
Šolske občíne	3	—	—	0.3	0.3	—	—	0.2	0.8
Upr. občíne	1	—	—	—	—	0.4	—	—	0.4
Gasilna dr.	3	—	—	—	—	—	—	0.1	0.1
skupno	15	22.7	6.0	4.7	13.1	9.7	19.4	1.3	76.9

Največ je cerkvenega, med njimi ima samo cerkev Sv. Miklavž (46.3 ha, od tega 12.2 ha njiv, 4.2 ha travnikov, 3.3 ha vrtov, 6.8 ha vinogradov, 7.1 ha pašnikov, 12.2 ha gozdov, 0.5 ha stavbišč), ki je drugo največje zemljiško gospodarstvo lastnikov iz Jeruzalemskih goríc, eno izmed 9 zemljiških gospodarstev z velikostjo nad 30 ha. Ostalih 8 gospodarstev nad 30 ha velikosti je individualnih ali družinskih. Njih lastniki imajo: Fischerauer I. M. — Plešivec 96.6 ha (od tega 34.1 ha vinogradov, 24.9 ha gozdov, 11.5 ha vrtov!); Munda F. — Ivanjkovci 38.1 ha (od tega 13.5 ha njiv, 11.5 ha gozda, 9.7 ha travnikov); Petovar L. — Ivanjkovci 35.1 ha (od tega 10.3 ha njiv, 8.6 ha gozdov, 7.3 ha travnikov); Rajh L. I. — Sv. Miklavž 35.2 ha (od tega 11.9 ha njiv, 11.8 ha gozdov, 6.7 ha travnikov); Filipič I. M. — Radomerje 34.3 ha (od tega 11.8 ha njiv, 9.1 ha gozdov); Vavpotič I. I. — Libanja 31.0 ha (od tega 11.2 ha njiv, 10.8 ha gozdov); Kodolitsch-Gomila 30.9 ha (od tega 16.7 ha vinogradov!); Lah J. K. — Sv. Miklavž 30.7 ha (od tega 13.3 ha gozdov, 8.5 ha njiv). Pri kmečkih gospodarstvih prevladujejo njive, gozdovi in travniki, pred ostalimi kulturami v prvi vrsti pred vinogradi, pri gospodarstvih zemljiške gospode (cerkev Sv. Miklavž, Fischerauer, Kodolitsch) pa so tudi veliki vinogradi, ki dajejo značaj tem gospodarstvom. Podobno je tudi pri ostalih zemljiških gospodarstvih lastnikov iz Jeruzalemskih goríc, saj ima vsa gospodarstva z vinogradi nad 4 ha zemljiška gospoda, razen gornjih treh še: Beniger O. — Mihalovci 30.0 ha (od tega 8.84 ha gozdov, 7.7 ha vinogradov); Košar R. — Kog 22.4 ha (od tega 10.3 ha vinogradov); Breznik J. A. — Kog 16.9 ha (od tega 5.0 ha vinogradov); Ulm M. — Litmerk 8.4 ha (od tega 4.1 ha vinogradov). Nekateri od te zemljiške gospode (Fischerauer, Kodolitsch, Beniger) so tuje krvi in tuje zavesti; v primeri z ostalimi zemljiškimi gospodarstvi lastnikov iz Jeruzalemskih goríc imajo dvakrat toliko zemlje kakor vsa gospodarstva do 1 ha velikosti. So 3 (0.41 odst. vseh zemljiških gospodarstev lastnikov iz Jeruzalemskih goríc), imajo 157.5 ha produktivne zemlje (4.13 odst. vse produktivne zemlje lastnikov iz Jeruzalemskih goríc), od tega 58.5 ha vinogradov (13.97 odst. vseh vinogradov lastnikov iz Jeruzalemskih goríc), gospodarstev z velikostjo do 1 ha je 159 (21.69 odst.) z 81.0 ha zemlje (2.13 odst.), od tega 30.8 ha vinogradov (7.35 odst.).

Feliks Timmermans: Flamska zemlja. Prevedel Ferdo Kozak. Založba Hram (A. Janežič) v Ljubljani, 1938. Strani 323.

Flamski pisatelj Feliks Timmermans ni več tujec v našem prevodnem slovstvu. Kdo še ni z največjim užitkom prebral njegovega „Župnika iz cvetočega vinograda“, ali koga še ni očaral njegov „Peter Bruegel“? Obe deli je izdala pred leti (1931 in 1934) Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Razen tega sta poslovenjeni tudi „Regina Simforosa“ (Mladika, 1935) in „Igra o svetih treh kraljih“ (Ljudski oder, 1932). Sedaj se je tem prevodom pridružila še „Flamska zemlja“, ki pa tudi obsega dva spisa: roman „Pallierter“ in legendo „Jezušček na Flamskem“. Obe deli, ki ju je poslovenil Ferdo Kozak, moramo šteti ne le med najizrazitejše, ampak tudi med najdovršenejše pisateljeve ustvaritve.

„Pallierter“ je roman, ki nam na najčudovitejši način pokaže avtorjev duhovni obraz in njegove umetniške zmožnosti. Zgodba glavnega junaka, čigar ime beremo v naslovu, je le epski okvir, v katerem se pisatelj lahko izživlja predvsem kot lirik in slikar. (Timmermans se je v resnici iz slikarja tako rekoč prelevil v pisatelja.) Prekipevajoče čustvo in neusahljiva domišljija sta dve najbistvenejši potezi tega mojstra pesniške podobe in izraza. Toda ta baročna bujnost in slikovitost nikakor ni posledica artističnega prizadevanja po lepem videzu, kakor bi utegnil kdo misliti, marveč izvira iz vsebinske popolnosti in prekipevajočega življenjskega čustva. Poslušajmo, kako nam avtor sam — v svoji avtobiografiji — pojasnjuje nastanek tega dela: „Težka operacija me je brezmočnega vrgla na postelj. Mislil sem izdihniti poslednji dih, a tega nisem storil, ker me je zgrabilo goreče poželenje po življenju. Novo veselje do življenja me je spravilo pokonci. A zdaj ne več, da bi našel ključ do vseh ugank — s čimer se je bavil poprej — marveč zato, da živim, s hvaležnostjo in občudovanjem živim! In iz tega mi je zrasel „Pallierter.“ In zares vidimo, da je to „občudovanje“ prirode in njenih lepot ter življenja in njegovih skrivnosti tako rekoč poglavitna vsebina romana, ki bi ga zato lahko imenovali slavospev svetu in sončno pesem življenju. Pallierter je prav za prav pisatelj sam, ki je posvetil to delo svoji ženi Marieki, kakor se imenuje Pallietrova dekle in žena v povesti. In vendarle ima ta nenavadni „junak“ vseobče poteze človeka, ki živi z zemljo, in celo Marieka mu je bila „kakor posebna narava“. Vendarle pa iz dejstva, da je Pallierter „kmet“, ne smemo sklepati, kakor da nam Timmermans v romanu prikazuje morebiti realistično podobo „flamske zemlje“ ali pacelo odkriva njeno sociološko problematiko. Nasprotno. Kakor dobiva vse osebno naposled pomen vseobčega simbola (sla po življenju), tako tudi vsi dogodki, ljudje in priroda segajo preko meja resničnosti in prehajajo v umetniško zaneseno ekstazo. Flandrija, kakor nam jo je prikazal Timmermans v svojem lahko bi rekli pravljicnem romanu, je nekako Indija Koromandija, po kateri se pretakata med in mleko, njegov Pallierter pa je hkrati sveti Frančišek in vrtoglavi Dioniz, zamaknjenec, ki plava v telesnih in duhovnih radostih življenja, objemajoč in noseč v sebi vse skrajnosti od naturalizma do mistike. Svetovno slovstvo komajda še premore knjigo, v kateri bi bila elementarna sla po življenju narisana v tako opojnih barvah.

Medtem ko je nastal „Pallierter“ tik pred svetovno vojno, je pa „Jezušček na Flamskem“ svojstven pisateljev odziv na njene strahote. „Zopet je bilo,“ pripoveduje v že omenjenem lastnem življenjepisu, „kakor da se mi bo skrčilo

veselje do življenja, ugasnilo kakor sveča. V razbitem mestecu Lieru (pisateljev rojstni kraj), ki je iz svojih mnogih ran govorilo o tolikih bolestitih, sem sedel s svojo ženo, njeno materjo in našim kužkom ter žalostno čakal na konec drame. Iz pripovedovanja in starih materinih molitev so se na novo razživele, sveže in barvite kakor na slikanih cerkvenih oknih, pozabljene predstave o Jezuščku, ki sem jih bil potisnil daleč v svoje srce. Sam sem se pri tem razživel, mladosten kakor velikonočni cvet sem napisal „Jezuščka v Flandriji“. In res dokazuje sleherni stran, da je to delo plod najčistejšega pesniškega navdiha. Ta „božja povest o Jezuščku o njegovi sladki materi in o njegovem dobrem redniku“, kakor jo avtor v predgovoru sam označuje, pa nikakor ni le epska obnova evangelijskih zgodb, ki si jih je pisatelj zamislil „v okviru in v pokrajinah naše dobre flamske dežele“, ampak je hkrati svojstveno doživetje božičnih skrivnosti. Timmermans sledi zgodbam, kakor jih pozna iz svetega pisma in kakor je razvidno iz tehle enajstere poglavij: Oznanjenje, Obiskovanje, Razodetje, Marijina poroka z Jožefom, Štetje v Betlehemu, Darovanje, Sveti trije kralji, Herod in pokolj nedolžnih otrok, Beg in Vrnitev v Nazaret. Navidezni anahronizem, da se vse to godi v Flandriji in da se Jezušček rodi v deželi, ki je že davno pokristjanjena, ni samo razumljiv v okviru legende, ampak je Timmermans — po mojem mnenju — ravno s tem posrečenim umetniškim domislekom, spočetim pač že v ljudskem izročilu, dosegel nenavaden učinek: na ta način je namreč zgodovinske dogodke dvignil v brezčasnost misterija, tako da zgodbe niso več samo obnova dogodkov, ampak veličastna vizija Božiča. Pa tudi sicer je pričujoče delo dokaz neizčrpljive domišljije in besednega zaklada. In kako človeška in nebeška hkrati je njegova podoba svete Družine! Bralec sam ne ve, kdaj mu je pisatelj bolj všeč: ko riše Jezuščka kot srčkanega otroka s krotkimi, sanjavimi očmi, podobnega cvetlici; ali ko z neskončno nežnimi črtami slika Marijino dekleštvo, materinstvo in trpljenje; ali ko opisuje dobroto in skrb njunega rednika Jožefa, ki je naslikan kot „stari možek“, prav tako, kakor si ga zamišlja ljudska domišljija in umetnost. In čeprav legenda v celoti napravi vtis neskaljenega umetniškega organizma, vendar čutimo njeno moč in lepoto še prav posebno v nekaterih poglavjih (Oznanjenje, Rojstvo, Sveti trije kralji, Pokolj nedolžnih otročičev), ki po svoji slikovitosti spominjajo na podobe Pietra Bruegla.

Prevod je sicer dober, a bi bil vendar lahko še bolj izpiljen, posebno glede na posamezne izraze. Tako piše prevajalec: čim nam. brž ko, itak nam. tako, pač nam. ampak (!), nosna poleg noseča, izklicevatelj nam. izklicevalec; napačno rabi tudi presežnik prislova: višje, nižje nam. više, niže; prav tako se samostalnik ž. in sr. spola ne vežeta z m. glagolsko obliko; po novem pravopisu ne pišemo več čeznje za sr. sp. edn., ampak za vse spole čezenj; dalje moti pogosta ponovitev pomožnika „je“ za veznikom „in“ v primerih, ko se dva glagola istega osebkata tesno vežeta; ne vem, čemu naj bi bila beseda zadihana boljša kakor zasopen; napačno je rabiti izraz zageniti nam. ubrati jo drugam, zaviti v stran ali podobno (zaganem papir ali pa ruto, ne pa pot!). Prav tako je pomanjkljiva raba ločil (vejice). Pri tako izrazito katoliškem pisatelju, kakor je Timmermans, moti tudi to, da Bog ni pisan dosledno z veliko začetnico. France Vodnik

POPRAVEK k pesmim Branka Rudolfa.

Št. 5—6 V naravi, str. 137: četrta vrsta od zadaj čitaj: še z mišicami, ne se; ista številka, Želje, str. 154: zadnja vrsta čitaj: **spoznaval**, ne spoznal.

Št. 7—8 Dobra noč, str. 201: v zadnji vrsti čitaj: in rad se spaja ne in rad spaja.

Št. 8 Kritiku, str. 302: v zadnji vrsti čitaj: **nikar** ne nikakor.

